الله اکبر
WRITERS UNION OF FREE AFGHANISTAN
WUFA
1985

حبيب الله رفيع

د افغاني جرګو اجتماعي او رواني ارزښتونه

۱۳۷۴

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

جرگې

او د افغاني جرګو اجتماعي او رواني ارزښتونه

ليکوال

حبيب الله رفيع

١٣٧٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب پېژندنه

*د کتاب نوم : د افغاني جرګو اجتماعي او رواني ارزښتونه

*ليکوال : حبيب الله رفيع

*خپروونکی : د آزاد افغانستان د ليکوالو ټولنه

*د چاپ شمير : ۲۰۰۰ ټوکه

*د چاپ کال : ۱۳۷٤ هـ ش / ۱۹۹۵ ع

*د چاپ ځای : ټاپ پرنټرز ، پېښور

*مهتمم : عبدالوکيل شينواری

*کمپوزر : سيد حسين پاچا

(c) ketabton.com: The Digital Library

PROPERTY OF ACKU 4904

بسم الله الرحمن الرحیم

سریزه

بشر د « ملي ارادې » او « ملي تصمیم » د واکمن کیدو لپاره اوږده مبارزه او جهاد کړی او د ځانونو په قربانیو او د سرونو په پوړیو دې هدف ته رسیدلي ، ملي ارادې ته یې تمرکز ورکړی او د « ملي گټو » د ساتلو موقع یې برابره کړې ده .

د مطلقه ، فردي او استبدادي حکومتونو پر ځای د مشروطه ، جمهوري او انتخابي حکومتونو غوښتنه دې هدف ته د رسیدو لپاره مهم گامونه دي او په هیوادونو کې د اولسواکو حکومتونو او آزادو انتخابي پارلمانونو جوړیدل او منځ ته راتگ د همداسې درنو ، اوږدو او پرله پسې او له قربانیو ډکو مبارزو محصول دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یونان نامتو فیلسوف افلاطون په خپل « قانون » نومي کتاب کې د سیاسي اډانې او حکومت څومره بیل ډولونه ترڅېړنې لاندې ونیول او په عمومي توگه یې د یوه تن ، څو تنو او ډېرو تنو د حکومت ډولونه یاد کړل (۱) . د ده خلف ارسطو دې څېړنو ته پراختیا ورو بخښله او د داسې یوه ایډیال حکومت یادونه یې وکړه چې د خپلې ساحې د اوسیدونکو نیکمرغي یې لوی هدف دی ، او د ده د حکومت په ډولونو کې یو ښه حکومت موجود و او یو بل چې بیا هر یوه یې کیدای شوای د یوه تن ، څو تنو یا ډېرو تنو په لاس کې وي (۲) .

په اتلسمه او نولسمه میلادي پیړۍ کې دود دا ؤ چې حکومتونه په دوو سلطنتي او جمهوري ډلو وویشي خو د شلمې پیړۍ نیمایی بله طرح رامنځ ته کړه چې حکومتونه یې په اولسواک « دموکراتیک » ، زورواک « استبدادي » او تل واك (انحصاري) وویشل (۳) .

پارلمان د ملي ارادې او ملي تصمیم د واکمن کولو یوه بله لاره وه ، د نړۍ لومړی پارلمان په ۹۲۵ میلادي کال کې د ایسلند په واړه هیواد کې چې د اروپا په شمال کې پروت دی ، جوړ شو او تر دې وروسته ډېر لرغونی پارلمان د انگلستان پارلمان دی چې په ۱۲۶۵ میلادي کال کې جوړ شو . د نړۍ په هیوادونو کې دوه ډوله پارلماني حکومتونه موجود دي ، ځینې هیوادونه یوه جرگه یا پارلمان لري خو په ډېرو هیوادونو کې دوې جرگې یا انتخابي ټولنې موجودی دي چې یوه ته یې د نماینده گانو جرگه یا اولسي جرگه او بلې ډلې ته یې سنا یا د مشرانو جرگه وایی ، په انگلستان کې دوهم مجلس انتخابي نه وي او د « لاردانو مجلس » ورته وایی چې یوه مشورتي جرگه ده او زیات واك د نماینده گانو له جرگې سره دی خو په امریکا کې سنا د ملي تصمیم نیولو لوړ مقام دی ځکه چې دی مجلس ته له هر ایالت نه دوه - دوه تنه انتخابي استازي رالیږل کیږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د نماينده گانو جرگه يې چې د هر ايالت د استوگنو د شمير له مخې ټاکله کيږي يوازې په مالي چارو کې ډير واك لري (٤) .

په ۱۷۸۹ ميلادي کال کې د فرانسې لوی انقلاب د ملي ارادې د واکمنۍ لپاره لاره هواره کړه او د اوښتون مشرانو د فرانسې د ملت ټول افراد مجهز کړل ، اشرافي واکمنۍ ته يې خاتمه ورکړه او د منځنۍ طبقې واك يې ټينگ کړ (٥) .

په دې لنډو يادونو کې وينو چې په نړۍ کې د ملي ارادې د اداري لپاره ډيرې ستونزې گاللې شوی څو دې مرحلې ته رارسيدلی او ملتونو حق موندلی چې په خپل برخليك کې جوړوونکی برخه واخلي .

زموږ گران هيواد افغانستان د تاريخ په اوږدو کې د جرگې په نامه يوه مؤسسه درلودلې چې د ملي ارادې د ښودلو دنده يې ترسره کړې او زموږ لپاره يې د ملي سياست تاريخ جوړ کړی دی .

موږ په دې رساله کې د همدې ملي ، اجتماعي موسسې تاريخي څيره ، ټولنيز ارزښت ، قانوني پايه او رواني اغيزه څيړو او د افغاني ټولنې په سياسي بهير کې يې پر رول او ونډه خبرې کوو .

هو ! همدا د جرگې تاريخي مؤسسه وه چې افغانستان يې په بُحراني حالاتو کې د نجات ساحل ته راايستلی او په افغانستان کې يې د دموکراسۍ او د خلکو د « ملي سلا » د پلي کولو لاره برابره کړې ده او اوس هم ضرورت دی چې يو ځل بيا دا مؤسسه په خپل ټاکلې ملي اصالت او رسالت راژوندۍ او عملي شي . او له دې سره تاسو د دې کوچنۍ رسالې لوستنې ته رابولم !

په مينه حبيب الله رفيع

۱۱ / ۲ / ۱۳۷٤

حيات آباد ، پستونخوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایلیکونه :

١ - افلاطون : دوره‌ء آثار افلاطون ، د محمد حسن لطفي ژباړه ، خلورم ټوك ، دریم کتاب له ٢٠٩٥ تر ٢١٣١ مخ پورې ، تهران ، ١٣٦٧ ؛ خورشید ، مهندس : مکتبها واحزاب سیاسی ، ٢٠ مخ ، تهران ، ١٣٦١ .

٢ - محمد عالیخانی ، داکتر : حقوق اساسی ، ١٠٩ مخ ، تهران ، ١٣٧٣ د دبستان خپرونه ، مکتبها واحزاب سیاسی ، ٢٠ - ٢١ مخونه.

٣ - مکتبها واحزاب سیاسی تر ٣٠ مخ وروسته . آ شوری ، داریوش : دانشنامه‌ء سیاسی تر ١٤١ مخ وروسته .

٤ - مهرداد ، محمود : فرهنگ جدید سیاسی ، ٣٠ مخ ، ایران ، ١٣٦٣ ؛ دانشنامه‌ء سیاسی ، تر ٧٦ مخ وروسته .

٥ - فرهنگ جدید سیاسی ، ٢١ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مطالبو فهرست

عنوان	مخ
(۱)	
ځپرکی	

د جرگو تاریخي ځیره	۱
د میرویس نیکه لویې جرگې	٤
د احمد شاهي دورې لویې جرگې	۱۲
د اولس جرگې	۱٤
د امیر شیرعلي خان لویې جرگې	۱۷
د مجاهدینو ارتباطي جرگې	۱۸
د سراجي دورې جرگې	۲۰
د اماني دورې لویې جرگې	۲۱
د نادرخان دوره : د ۱۳۰۹ لویه جرگه	۲٦
د ظاهرشاه دوره :	۲۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ	عنوان
۲۹	د جمهوریت لویه جرګه
۳۰	د مجاهدینو جرګې
	(۲)
	ځپرکی
۳۷	د جرګو ټولنیز دریځ
	(۳)
	ځپرکی
٤۳	د جرګو قانوني پایه
	(٤)
	ځپرکی
٤۸	د جرګو رواني اغیزه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱)

څپرکی

د جرګو تاریخي څیره

په لرغوني افغانستان یا زړه آریانا کې د « جرګې » مؤسسه یوه هغه تاریخي ، سیاسي او اجتماعي مؤسسه ده چې په پراخه پیمانه یې د اولسي ارادې څرګندویې او ښکارندویې کړې او په محلي او ملي او حتی د افغانستان په اړه په بین المللي چارو کې یې اغیزمن او عملي رول درلودلی او د ملي تصمیم کرښې یې ټاکلی دي .

آریائیانو د یوه داسې نظام په غیزه کې ژوند کاوه چې اوس یې دموکراسي بولي : په قبیله یې کارونو او د کلي او قریې د ژوندانه او په مملکتي لویو او مهمو چارو کې به یې د ملت د ټولو طبقو له مشورې ، نظریاتو او افکارو څخه کار اخیست او د دې مقصدونو لپاره یې بیلا بیل مجلسونه درلودل چې دوه مشهور یې « سبهار » او « سمیتي » دي (۱) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د « سبها » جرگه به په کليو کې جوړيده او د کلي ورې پيښي به پکې فيصله کيدلې ، دا جرگه به په هر لوی کلي کې جوړيده او ځانگړی ځای او خونه ورته ټاکل شوي وو چې ټول خلك به بې له استثنی پکې راغونديدل او خپلې شخړې او دعوې دنگلې به يې پکې فيصله کولې ، له ځيني نخښو نه ښکاري چې ښځو به هم برخه پکې درلوده . دې جرگو ته زموږ اوسنی کليوالي جرگې ډيرې ورته دي (٢) .

« سميتي » هم يو ډول قومي جرگه وه مگر د « سبها » غوندې د ملت ټول خلك نشوای پکې راغونديدلای ، بلکه دا مجلس به خاص د قوم دريشيانو (شاعران او فکري لارښوونکي) نجباوو ، مخورو او لويو کسانو چې په خپله پاچا به هم گډون پکې کاوه . او زيمر (Ziumer) وايی چې پاچا به هم په « سميتي » جرگه کې ټاکل کيده خو د ريگويدا يوه سندره ښيی چې د پاچا ټاکل به د دواړو جرگو په خوښه وو ، نو څکه په دې سرود کې لولو :

« ټولو خلکو ته په پاچاهی ټاکلی يې ! » (٣) .

د « سبها » او « سميتي » دواړې جرگې د آريانا په ويدی دوره کې موجودې وی او د محققينو په قول د دې دورې زوړ عمر درې زره قبل الميلاد زمانې ته رسيږي (٤) چې له اوس نه د پنځو زرو کلونو شا او خوا زمانې واړن لري او دا نو هغه وخت دی چې په دنيا کې نه د ارسطو « ښه حکومت » منځ ته راغلی و ، نه د نړی « پارلمانونو » سترگې پرانستې وی او نه د ملي ارادې او ادارې د تعميل کومه بله رده او کرښه په نړی موجوده وه (٥) .

زموږ د ملي تاريخ مطالعه څرگندوي چې په دې ډول جرگو کې به د ژوند ټولې چارې تربحث او څيړنې لاندې نيول کيدی . محلي او ملي شخړې ، پردي تيري او يرغلونه ، اجتماعي او حتی ديني او مذهبي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چارې به یې خیړلې او فیصله کولې ، لکه « کنیشکا » یا « لوی کوشانشاه » چې د ۱۵۰ میلادي کال شا او خوا د بودایي دین اوم واسومیشره ګندهاري په مشرۍ د بودایي ۵۰۰ تنه پوهانو لویه جرګه په پیښور کې جوړه کړه او د بودایي دین « هینه یانه » د کوچني مذهب پرځای یې « مهایانه » لوی مذهب غوره کړ (٦) .

په لرغوني افغانستان کې په سلهاوو لویې او وړې جرګې شوې چې مهمې پریکړې یې کړې او یاد یې په تاریخ کې پاتې دی خو موږ دلته له زړو زمانو څخه تیریږو او په معاصر افغانستان کې د څو مهمو لویو جرګو تاریخي څیره رابرسیره کوو او اهداف،لاس ته راتلنې ، پریکړې او اغیزې یې څیړو .

تر هر څه وړاندې د دې یادول ضروري دي چې د لویې جرګې اهمیت او لویوالی د کمیت له اړخه نه دی ، بلکه د کیفیت په نظر ورته کتل کیږي ، د کمیت په لحاظ پنځه کسه هم یوه جرګه ده چې فیصله یې منظوره او منلې ده او د همدې کیفي اعتبار په بنا د « پنځو کسو ته کښیناستل » محاوره د جرګې په معنی او د طرفینو د منلو وړ ده ، زموږ په تاریخ کې د کمیت په لحاظ ډیرې وړې جرګې وې چې ډیر لوی او تاریخساز کارونه او اقدامونه یې کړي خو په مقابل کې له ډیرو ګڼو کسانو نه جوړې شوې جرګې شته چې ډیر واړه او له ملي ارزښته لویدلي کارونه یې کړي دي .

د همدې ټکو په نظر کې نیولو سره د افغانستان د معاصر تاریخ یو شمیر لویې جرګې په بیلا بیل ډول څیړو او په تشکل او اهدافو یې رڼا اچوو :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میرویس نیکه لویې جرګې :

له شپاړسمې تر اتلسمې میلادي پیړۍ پورې په افغانستان کې مرکزي او محلي حکومتونه ړنګ او افغانستان د پردیو یرغلګرو ترمنځ وویشل شو ، په ماوراء النهر کې په ۱۵۰۰ میلادي کال کې شیبانیانو ، په ایرآن کې په ۱۵۰۲ میلادي کال کې صفویانو او په هندوستان کې په ۱۵۲۵ کال کې بابریانو نوي دولتونه جوړ کړل او دې درې واړو دولتونو د افغانستان له کورنۍ سیاسي کمزورۍ نه په استفادې سره د افغانستان بیلا بیلو سیمو ته لاسونه رااوږده کړل ، د افغانستان شمالي سیمې شیبانیانو ، غربی سیمې صفویانو او شرقي سیمې د هند کورګانیانو لاندې کړې او افغانستان تقریباً دوه نیمې پیړۍ د تجزیې په حال کې پاتی شو (۷) .

صفویانو په ۱۷۰۲ م کال کې د ګرګین په نامه یو خونخور بیګلر بیګی (حاکم) کندهار ته راولیږه چې په خلکو یې بې ساري ظلمونه پیل کړل او د وحشت او دهشت دوره یې رامنځ ته کړه (۸) . دې حالت په آزادۍ مین افغانان ځورول او هڅول یې چې یوه چاره یې وکړي ، په دې کسانو کې میرویس هوتکي چې ظاهراً په تجارت بوخت و ، د یوې اساسي چارې په فکر کې و ، څلور ځله په اصفهان کې د شاه حسین صفوي دربار ته ورغی او د ګرګین د ظلمونو نه یې شکایت ورته وکړ او په څلورم ځل :

میرخان ویل :

ای حسین پاچـا وګوره
حال د حاکم او رعایا وګوره

ګرګ دې ایله کړ په رمه سو شبان
جور وستم کاندی بیحد ګرګین خان

(c) ketabton.com: The Digital Library

مور له طاقت نسته چې کړو په زياتي
صبر پر ظلم د ظالم ارمني

دا خلورم وار دی راځم سلطانه
عرض د ظالم د لاسه کړم سلطانه

که باچا نه کړي دادخواهي د مظلوم
ظالم حاکم کا ظلم ډير په محکوم

جور چې ډير سي سلطنت سي برباد
د ظلم قصر پوښنا بې بنياد (۹)

خو صفوي پاچا په ډيره بې تفاوتۍ او بې کفايتۍ ځواب ورکړ :

پاچا ويل : زه نسوای کولای چاره
د گرگين خان ظلم و ستم د پاره

که يې معزول کړم کندهار نه پريږدي
جور او ستم او خپل شعار نه پريږدي

گرگين خو گرگ دی گرگ خو ظلم کوي
وينی تويوونه هم پسونه خيري

زه هم خايف يم چی به څه کرم گرگين
نامسلمان دی ، ارمني دی ، بې دين (۱۰)

په همدې ترځ کې ميرويس نيکه هندوستان ته ظاهراً يو تجارتي سفر وکړ خو سياسي ليدنې کتنې يې هم وکړې او د هند سره ترلو پښتنو ملاتړ يې هم ترلاسه کړ چې په دې کې د ده ډيره مهمه کتنه د ختيځې پښتونخوا له لوی روحاني شخصيت فقير جميل بيگ سره ليده کاته دي چې هغه د بري زيری ورکړ او د ده د ملي مهم ملاتر يې وکړ (۱۱) .

ميروس نيکه له صفوي باچا تر مايوسۍ وروسته د حج په ديني

(c) ketabton.com: The Digital Library

سفر ولاړ خو بیا یې هم خپل سیاسي هدف او ملي مهم په مخ کې و ، د خدای (ج) د نازولي پیغمبر (ص) په پاك حرم کې یې د خپل اولس درد عرض کړ او د افغانانو فغان یې وروساوه خو کله چې همهلته خوب یووړ نو زیری ورکړ شو :

چې میرویس هسې عرض کا حال د ظلم
هغه شپه مات سو توره ډال د ظلم

میرخان په خوب ولید صدیق اکبر
چې ورسره حضرت فاروق و عمر

وې یې : سپین ږیریه نور خه غم مه کوه
قوم دی خلاص سو کورت ماتم مه کوه

ولاړ سه خپل قوم ته دا زیری کړه ژر
چې د ظالم سو کم نقصان او ضرر

پښتون به خدای کا له ظالمه آزاد
نه به سي ننگه او ناموس یې برباد

خدای به دا قوم کا په رحم ودان
نوم به یې وینه مجاهد پر جهان

تل به د خدای په بنده گۍ کې وي لوړ
خوك به یې نه کا سر په ټیټه ورځوړ

کلمه د خدای به وي جاري په افواه
ورکوي دوی به په دې لاره کې ساه (۱۲)

لوی نیکه تر دې وروسته حرم له علماوو مفتي ، قاضي او نورو باصلاحیته پوهانو سره وکتل ، په کندهار کې یې د گرگین د ظلم حال ورته بیان کړ ، د صفوي پاچا بې تفاوتي یې وښوده او په نتیجه کې یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوی فتوی په دې متن ترلاسه کړه :

« چـــې د ظالم د ظلم دفـع روا
په تير چې وي دې له اسلامه سوا » (١٣)

کله چې هيواد ته راستون شو ظلم نور هم انتهاء ته رسيدلی و او ده له مخورو سره جرګې او مرکې پيل کړې او د آزادۍ په فکر يې خلك راغونډول . ګرګين هم د ده له هڅو نه خبر و ، د پلمې جوړولو په لټه کې و ، لومړۍ بهانه يې دا وه چې له ميرويس نه يې د خپل زوی لپاره لور وغوښته او ميرويس نيکه هم د موضوع د ښه حل او په « سلا » حل لپاره قومي مشرانو ته مراجعه وکړه او د لرغوني افغاني عنعنې په بنا يې لويه جرګه راوبلله .

١ - د ميرويس نيکه لومړۍ جرګه :

ميرويس نيکه د کندهار د زاړه ښار د غرب په شپږ ميلۍ کې د « کوکران » په کلي کې د قوم مشران او لويان راوغوښتل ، د دې جرګې د غړو شمير معلوم نه دی خو يقيناً چې د کميت په لحاظ وړه وه ځکه د يوه ظالم او مستبد حاکم ترواك لاندې سيمه کې جوړيده او د اسرارو ساتل يې حتمي وو .

دا جرګه په ١٧٠٥ م کال جوړه شوه (١٤) د جرګې اصلي اجندا د ګرګين زوی ته د ميرويس نيکه د لور ورودولو موضوع وه خو ده نور ټول مسايل ورسره رامنځ ته کړل او د دې لپاره چې د دوی راتلونکی پروګرام وران نه شي داسې يې وړانديز وکړ چې د ميروس نيکه د لور پرځای يوه بله پيغله د ګرګين زوی ته ور واده کړي او دوی به په يوه پاخه هوډ د دښمن د اساسي چارې لپاره په کار بوخت وي ؛ ميرويس نيکه په جرګه کې د اولس نيکو احساساتو او له ميړانې ډك هوډ ډاډه او خوښ کړ او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان بابا په دیوان کې ترفال نیولو وروسته یې چې دا بیتونه پکې راوتلي وو :

د مکتوب غوندې په پټه خوله گویا یم
خاموشي زما تیری کا تر غوغا زما

کښت د عشق په توده ځمکه امان چیرې
سمندر بویه چې زیست کا په صحرا زما (۱۵)

د جرگې غړو ته وویل :

« د ظالمانو کار تمام دی ، اما اوس دستي خاموشي بهتره ده ، ټول به په پټه خوله دا کوښښ کړو چې ظالمان ورك سي ، چې مناسب وخت راسي نو به زه پرتاسې رږغ وکړم هغه وخت باید ټول تیار اوسو اوظالمان له وطنه وباسو ! » (۱۶) . ده زیاته کړه : « موږ به اوس له تدبیر نه کار اخلو او خپلې توري به د گلابو تر پاڼو لاندې پټې ساتو » (۱۷) .

د جرگې غړو د دې تدبیر په تائید کې په قرآن کریم ، توره او ډوډۍ (۱۸) سوگند پورته کړ او وی ویل : « څوك چې د دې تړې مخالفت کوي ښځه دې پرې طلاقه وي ! » او په دې توگه یې میرویس نیکه ته پوخ ډاډ ورکړ او هم د نیکه له خدمتگارانو نه یوه پیغله په داوطلبانه ډول حاضره شوه چې د دې ملي هدف په لاره کې قرباني ورکړي او د گرگین له زوی سره واده ته حاضره شي (۱۹) .

د دې وړې خو پُرکیفه جرگې په نتیجه کې د اولس ترمنځ یوه معقوله او مدبرانه مفاهمه پیل شوه او هرچا بې له دې چې خبره افشاء شي او گرگین په ځان وپوهیږي د یوه منظم پاڅون تابیا کوله او د آزادۍ لپاره په کار بوخت وو .

۲ – د نیکه دوهمه لویه جرگه :

په ۱۷۰۷ کال کې چې د گرگین ظلمونه ترپخوا هم پسې زیات شول

(c) ketabton.com: The Digital Library

او له بلې خوا د لومړۍ لويې جرګې د پريکړو له مخې خلک ويښ شوي ، يو موټی شوي او د پاڅون لپاره چمتو شوي وو ، ميرويس نيکه يو ځل په « مانجه » کې چې د کندهار شمال ختيځ ته په ۳۰ کيلومترۍ کې واقع ده ، لويه جرګه راوبلله او د پاڅون يو کوټلی او عملي خو مدبرانه پروګرام يې جوړ کړ .

په دې جرګه کې د کندهار د بيلا بيلو قومونومشران راغونډ شوي وو چې د ريدي خان په محمود نامه کې يې د دوولسو مشرانو نومونه ثبت دي :

۱ - سيدال خان ناصر ، د ناصرو مشر او د هوتکي دورې معروف او نامتو سپه سالار .

۲ - بابو جان بابي ، د بابيانو مشر او روڼ فکره اديب .

۳ - ملا پير محمد مياجي ، لوی مجاهد او روحاني شخصيت .

٤ - بهادر خان اندړ ، د امير الامراء خطاب لرونکی او د شال ، روب او ديره جاتو فاتح .

۵ - يوسف خان هوتک د سيورې د هوتکو مشر .

٦ - عـــزيز خـــان نـورزی ، د دلارام د نورزو مشر چـــې د دلارام په پهلوان مشهور و .

۷ - ګل خان بابر ، د بابرو د قبيلې مشر .

۸ - نورخان بړيڅی ، چې د سوراوك له خانانو څخه و .

۹ - نصرو خان الکوزی ، د جلدك د الکوزو مشر .

۱۰ - يحيی خان هوتك ، د ملي قايد ورور .

۱۱ - حاجی نور محمد خان مشهور په حاجی انګو نيکه ، د ميرويس نيکه وراره او بيا د هند په کـــورګاني دربار کې د هوتکي دولت سفير .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲ - یونس خان کاکړ ، د روب د کاکړانو مشر (۲۰) .

همدا راز ځیني تاریخونه په دې جرګه کې د بلوڅو او ترینانو د مشرانو د ګډون یادونه هم کوي (۲۱) .

دا لویه جرګه د افغانستان د ټولو اوسیدونکو د ملاتړ وړ وه اوټول پښتانه ، تاجکان ، هزاره ګان ، اوزبکان او بلوڅان د پردو په وړاندې ټه یوه لیکه کې ودریدل (۲۲) .

دا لویه جرګه د کمیت له مخې وړه خو د کیفیت په لحاظ ډیره لویه وه ځکه له یوې خوا د جرګې هر غړي د خپلو لویو - لویو قبیلو نماینده ګي کوله او له بله پلوه همدې مهمې جرګې د آزادۍاو عمومي پاڅون بولۍ ورکړه او سوګند یې پورته کړ چې دښمن به نابودوي ، میرویس نیکه د ګرګین د له منځه وړلو مدبرانه نقشه دوی ته شرح کړه او دوی ورسره ومنله ، نیکه دا هم وویل : د دې لپاره چې د ګرګین لښکرې خورې شي باید د کاکړو او بلوڅو مشران ګرګین ته د مالیې له ورکولو نه غاړه وغړوي ، دی به خپلې لښکرې هغې خواته وباسي او په مرکز کې به نظامي قوه کمزورې شي ، په همدې ترتیب د پاڅون په ترڅ کې ګرګین سره له ملګرو یې غافل ونیول شول او د ده د ټول لښکر د له منځه وړلو او خوړولو نقشه کامیابه شوه او په دې ترتیب تر دوه نیم سوه کلنۍ تجزیې وروسته د افغانستان یوه برخه له پردي تسلط نه آزاده شوه (۲۳) .

۳ - د نیکه دریيمه لویه جرګه :

دوهمې لویې جرګې د پاڅون قوماندہ ورکړه ، د یوې شپې په ترڅ کې کامیابه شوه او ملي اوښتون رامنځ ته شو ، نیکه تر بریالیتابه وروسته یو ځل بیا د قومي مشرانو ملي جرګه راوبلله او دې جرګې ته یې هغه مشران هم راوبلل چې د ګرګین له لاسه یې کور کلي پرې ایښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او غرونو ته ختلي وو ، دا جرګه هم د کميت او هم د کيفيت له امله لويه وه ، اوښتون شوی و ، د اوښتون ساتنه په کار وه او د تيري کوونکي دښمن لاس لنډونه ، نيکه جرګي ته خپل مرام شرح کړ او د دوی په وړاندې يې د خپل حکومت بنه وټاکله ، ده وويل :

« ای افغاني اولسه ! له زړه نه وايم چې زما يوازينی هدف ستاسو خپلواکي وه ، خپلواکي داسې متاع ده چې د هغې په لاره کې هر څه کول په کار دي ، ګرګين ووژل شو ، که له ما سره يو او يو لاس شئ او زما ملا وتړئ نو د ذلت او اسارت زنځيرونه به له غاړې نه وغورځوو ، د خپلواکۍ اوعزت بيرغونه به مو د هيواد په ګوټ - ګوټ او د نړۍ په هيوادونو کې ودريږي ... رښتيا هم قام د دين او وطن په لاره کې لوی خدمت ترسره کړ ، خپله سکه يې په مرمرو کې ووهله او د قيامت ورځې ته يې ښکلی اثر يادګار پريښود ... » (٢٤) .

ده د خپلې اوږدې او جذابې وينا په پای کې وويل : « بيا هم هغه څه چې د محمدي شريعت او افغاني غيرت غوښتنه وه ، وويل شول ، اوس هم که داسې څوک په تاسې کې وي چې د پرديو غلامي ترخپلواکۍ ښه ګڼي او خپل لاسونه د خپلواکۍ په هغه زرينه رسۍ چې له آسمانه راغځيدلې نه نيسي ، په بشپړه آزادۍ ويلای شي ، خو په ښکاره ټکو کې بايد ووايم چې بيا دې نو له موږ سره د اوسيدو تمه هم نه لري او بايد زموږ له خاورې او ملي رياست نه ووزي او د کوم ظالم باچا ترسيوري لاندې ژوند غوره کړي » (٢٥) .

دې جرګې په همهغه ورځ ميرويس نيکه خپل مشر وټاکه خو ده د باچا نوم پرځان کښينښود او په « ملي مشر » يې اکتفا وکړه او په حقيقت کې يې په دې عمل سره په افغانستان کې د جمهوريت خښته کښيښوده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میرویس نیکه ترمړینې وروسته د ده اخلافو دا ریاست په پاچاهۍ واړاوه او هم یې د جرگې زرین اصول هیر کړل نو ډیر ژر د واکمنۍ په سر له کورنیو شخړو سره مخامخ شول او په نتیجه کې د « خوش درخشید ولی دولت مستعجل بود » په بنا د دیرشو کلونو په اوږدو کې د آزادۍ دا لمر پریووت او یو ځل بیا د نادرافشار د فشار په نتیجه کې د نورو غلامۍ خپله کرغیړنه څیره را برسیره کړه . په ۱۷۳۷ م کال کې کندهار تر یو کلنې کلا بندۍ وروسته د افشاریانو لاس ته ورغی او نوموړي خونخور پاچا تر ۱۷٤۷ کال پورې پر افغانستان سربیره هند هم لاندې او د هند مغولي واکمنې یې رانسکوره کړه (۲٦) .

د احمد شاهی دورې لویې جرگې

٤ - د شیر سُرخ د مزار جرگه :

کله چې د ۱۷٤۷ کال د جون په ۱۹ نیټه نادرافشار د ده باوري منصبدارانو وواژه یوځل بیا د دې زمینه برابره شوه چې د افغانستان خپلواکي ترلاسه او د افغانستان د خپلواکې حکومت لپاره یو انتخابي مشر رامنځ ته شي . د دې مهمې سیاسي مسألې د حل لپاره د قومونو مشرانو بیا هم د لویې جرگې لمنې ته لاس وغځاوه او د کندهار د شیر سُرخ په مزار کې د یوې لویې جرگې غونډې پیل شوې ، په جرگه کې د زیاتو قومونو مجربو او باوري مشرانو برخه درلوده ، د دې جرگې مهم غړي دا وو :

نور محمد خان غلجی ، محبت خان پوپلزی ، موسی خان اسحق زی ، نصرالله نورزی ، حاجی جمال خان بارکزی او ...

په دې مزار کې د لویې جرگې غونډې اته ورځې وشوې خو نتیجه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه ورنه کړه چې یوه مشر هم بل مشر ته خپل واك نه شو ورکولی او پرخپل ځان یې د هغه واکمني نه شوای منلی ، که څه هم په لومړي نظر د دې کار لپاره نور محمد خان میرافغان ډیر وړ بریښیده ځکه هم د پاخه عمر او هم د پخې تجربې خښتن و او په ټولو غلجي ټبرونو کې یې محبوبیت اونفوذ درلوده خو څرنګه چې توند مزاج یې درلود ونه ټاکل شو ، حاجی جمال خان هم زیات قومي ځواك درلود او مشران ویریدل چې دی د واکمنۍ په وخت کې استبداد ته لاس ونه غځوي نوځکه ټولو هڅه درلوده داسې څوك رامنځ ته کړي چې د دوی له آزاد مزاج ، د جرګې له اصولو او د افغانانو له اولسي روایاتو او عدالت سره سم ګام واخلي او په راتلونکې کې استبداد ته لاس ونه غځوي او هم د ډیرې پیاوړې قبیلې مشر نه وي (۲۷) .

تر نهمې غونډې پورې د مشر لپاره ټول شرایط ټاکل شوي وو ، د شیر سُرخ د مزار ملنګ صابرشاه په دې جرګه کې یو د کم عمر ځوان چې غلی په ناست خو غښتلی متهی او زیاته هو ښیاري یې درلوده په دې. شرایطو برابر وموند ، له ځایه پاځید ، له نژدې کروندې نه یې د غنمو وږی (له بل روایت د وریشو وږی) راوشکول ، رایې وړل ، دې ځوان ته یې تاج ترې جوړ کړ ، په دستار یې ور وتومبه او غږ یې وکړ چې : « زه د دې نوي مسؤولیت لپاره دا ځوان ټاکم ! » د ټولو مشرانو دا ټاکنه خوښه شوه ، هو دا ټاکل شوی ځوان احمد خان و چې له دې ورځې نه وروسته د احمدشاه بابا په نامه یاد شو او په ډیر لږ وخت کې یې د خپل عقل ، فراست اومیړاني په مټو لویه افغاني امپراتوري جوړه کړه او د افغانستان ټولي خاورې یې د نورو له واك نه آزادې کړې (۲۸) او تر دوه نیم سوه کلنۍ دربه درۍ وروسته د افغانستان بشپړه آزادي ترلاسه شوه .

دا جرګه هم د کمیت له نظره ډیره لویه نه وه او څو معدودو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

محدودو مشرانو برخه پکې درلوده خو د کیفیت له پلوه ډېره لویه جرگه وه ځکه د افغانستان د لویدیځ د مهمو قومونو باوري مشران پکې موجود وو او هم له دې کبله چې یو لوی سیاسي گام یې واخیست او د هیواد د مشرتابه په برخه کې یې پوخ او مدبرانه تصمیم وکړ او د دې انتخاب نتیجه ډېره په زړه پورې او مطلوبه وه او د پښتنو هغه متل یې رښتیا کړ چې وایي : « کار چې په سلا وي بې بلا وي » .

د احمد شاه بابا ترمړینې (۱۷۲۷ م) وروسته د ده په اولاده کې د اقتدار پر سر خونړۍ کورنۍ شخړې پیل شوې ، مدبر وزیر شاه ولیخان بامیزایی د تیمورشاه له خوا ووژل شو او د قومي دښمنیو په نتیجه کې تیمورشاه په غلا پایتخت کابل ته راولیږداوه ، د ده ترمړینې وروسته د ده زوی زمانشاه د تیمورشاه د زامنو له منځ نه د یوه تن په پاچاهۍ ټاکونکی جرگه د زندان میلمه کړ او د واك پر سر په واکمنه کورنۍ کې وژنې او قتل و خون دومره زیات شو چې بالاخره انگریزانو په ۱۸۳۸ م کال کې له دې نفاق نه درنه استفاده وکړه ، زموږ پر هیواد یې وسله وال تیری وکړ او زموږ ملي واکمني یو ځل بیا رانسکوره شوه ، د دې ټولو بدبختیو لوی علت د جرگې (شورۍ) شاته اچول او د سلا او مشورې له منځه تلل وو (۲۹) .

د اولس جرگې

۵ - د جهادي مشرانو جرگه :

انگریزانو ، رنجیت سنگهـ او د افغانستان فراري پاچا شاه شجاع د ۱۸۳۸ کال په جون کې یو درې اړخیز تړون لاسلیك کړ ، په دې تړون کې شاه شجاع ته وعده ورکړه شوه چې دی به د افغانستان پاچاهۍ ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسول کيږي او ده هم د قدرت په هوس کې د افغانستان زياتې سيمې انگريزانو او سکهانو ته ورويخښلې او د دوی بشپړه غلامي يې ومنله ، د همدې قرارداد په بنا شاه شجاع له انگريزي لښکرو سره د سنده او بولان له لارې پر کندهار راغی ، کندهار يې ونيو او هلته د انگريزانو له خوا د ده تاجپوشي وشوه ، بيا يې د کابل پر لور لښکر کشي وکړه . غزنی يې لاندې کړ او امير دوست محمد خان له کابل نه د بخارا په لورتيښته وکړه ، شاه شجاع انگريزانو کابل ته راووست او پر تخت کښينول شو ، انگريزي نماينده مکناټن او نورو انگريزانو علناً ټول اختيارات ترلاسه کړل او پاچا د کلمې په حقيقي معنی « تش په نامه پاچا و » (۳۰) .

د افغانانو د ملي جرگو برکت و چې افغانانو ته يې له پردو يرغلگرو سره د مقابلې داسې ملي شعور ورکړی و چې هر افغان خپل مسؤوليت گاڼه چې بې له قبلي مفاهمې په خپله ، خپله سيمه کې راپاڅيږي او د پردي تيري په مقابل کې ملي لښکر تنظيم او له تيري کوونکو سره مقابله پيل کړي .

په همدې اساس کله چې انگريزان له کندهار نه تر کابل پورې راتلل ، په لاره کې ډير بريدونه پرې وشول او دوی هم خصوصاً په غزني کې مجاهدين په ډير وحشت او قساوت قتل عام کړل خو دې وحشت او دهشت نه يوازې دا چې خلک ونه ويرولای شول ، بلکه د ملي پاڅيدنو حلقه يې لا پسې پراخه کړه ، د افغانستان په گوټ - گوټ کې خلک پاڅيدل ، پر انگريزی او د دوی د غلام پاچا پر تأسيساتو بريدونه پيل شول ، د ملي پاڅون حلقه د مرکز پر لور راتنگيدله او د بيلو - بيلو سيمو د مجاهدينو ترمنځ مفاهمې ټينگيدلې ، د دې پاڅون او د دې مفاهمو نتيجه دا شوه چې يوځل بيا يوه ملي لويه جرگه رامنځ ته کړي ، د روژې په يوه مبارکه شپه کې د ۱۸۴۱ م کال د نومبر په لومړۍنيټه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کابل ښار په زړه عاشقان وعارفان کې د مشرانو یوه جرگه راغونډه شوه او د یوه عمومي پاڅون لپاره یې پریکړه وکړه ، جرگې چې د بیلا بیلو قومونو مشران پکې وو د پاڅون د رهبرۍ لپاره یوه دوولس کسیزه شورا جوړه کړه ، استازي یې وټاکل چې خلك پاڅون ته وهڅوي . د انگلیسانو مخابرې او ارتباطات ترڅارنې لاندې ونیسي او نور لازم اقدامات وکړي .

د انقلابي شورۍ د مشرۍ لپاره یې نواب محمد زمان خان د رئیس په حیث او امین الله خان لوگری د « نایب » په حیث وټاکل . د دې شورۍ نور مهم غړي : غازي عبدالله خان اڅکزی ، میر مسجدي خان او ځینې نور کسان وو او د انقلاب د څرخ په څرخولو کې د دې مشرانو هم لوی لاس و : سکندر خان بامیزی ، امام ویردی (اوزبك) ، ملا احمد برنج فروش ، اکبر خوابگاهی ، آغا حسین قزلباش او نور په لسهاوو کسان (۳۱) .

د دې لویې جرگې د تدبیرونو په رڼا کې په دوو میاشتو کې دننه انگریزانو شرمیدلې ماته وخوړه او مجبور شول چې د ۱۸٤۲ کال د جنورۍ په ٦ نیټه کابل تخلیه کړي او د افغانستان آزادي ومني (۳۲) .

دا لویه جرگه هم د کمیت له پلوه ډیره لویه نه وه ځکه د نړۍ د وخت د لوی ښکیلاکي ځواك تر واك لاندې سیمو کې جوړیده او د امنیت ساتلو یې بشپړه هوښیاري غوښته چې وښوده شوه خو د کیفیت له خوا ډیره لویه جرگه وه او د ملي پاڅون لپاره یې داسې تدبیرونه ونیول چې په ډیره ښه توگه یې ملي رهبري وکړای شوه او په ډیر لنډ وخت کې یې د هیواد آزادي ترلاسه کړه خو افسوس چې د انگریزانو تفتین د قدرت ته رسیدو تروخته پورې د دې جرگې ځینې غړي ، لکه غازي عبدالله خان اڅکزی او میر مسجدي خان د خاینانو او د خپلو عمالو په لاسونو شهیدان کړي وو او پاتې یې هم د ښتیدلي امیر دوست محمد خان د حکومت د بیا ټینگیدلو په اثر تس نس شول خو بیا یې هم د نړۍ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ کي یو لوی کار ترسره کړی و او هغه هم د لومړي ځل لپاره د انګریز د مغرور ښکیلاك شرمیدلي ماته وه ځکه تر دي وخته دوی خپل قدرت نه ماتیدونکی ګاڼه او د نړۍ نورو لویو او وړو هیوادونو هم فکر کاوه چي انګریز نه ماتیدونکی قوت او قدرت دی .

د امیر شیرعلي خان لویي جرګي

٦ - لومړۍ لویه جرګه :

امیر شیرعلي خان چي یو روڼ فکره پاچا و او لویو جرګو تهِ یوځل بیا ارزښت ورکړ ، ده په ۱۸٦٥ م کال په کابل کي یوه لویه جرګه جوړه کړه ، دي جرګي ته یي د هیواد له بیلا بیلو سیمو نه دوه زره کسان راوبلل ځو ده ته د ده د وروڼو د اختلاف او دښمنیو په باب مشوره ورکړي ، چي تردي مشوري وروسته له خپلو وروڼو سره جګړي ته متوجه شو ، په نتیجه کي یي ماته وخوړه او د کابل تخت یي وروڼو تري ونیو (۳۳) .

۷ - دوهمه لویه جرګه (۳٤) :

همدا راز ده د خپلي واکمنۍ په دوهمه دوره کي په ۱۲۹۰ هـ ق (۱۸۷۳ م) کال د خپل ۱۳ کلن زوی عبدالله خان د ولیعهدی لپاره یو لوی جشن جوړ کړ او د شمس النهار د یوه اقتباس په استناد پنځه سوه زره تنه مخور او سپین ږیري ورته راغوښتل شوي وو (*) او اووه شپي او ورځي یي دوام درلود (۳۵) د همدي لویي غونډي په دوران کي امیر شیرعلي خان د افغانستان لومړنۍ کابینه جوړه کړه ؛ سید نور محمد شاه یي صدراعظم وټاکه او د بیلا بیلو چارو لپاره یي وزیران موظف کړل (۳٦) .

(*) دا شمیره له عقل نه لري ده کیدای شي یا په اقتباس او یا په خپله اخبار کي شمیره غلطه چاپ شوي وي (لیکوال)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا دواړې جرګې د کمیت په لحاظ ډېرې لویې وې او خصوصاً د دوهمې جرګې د ګډون کوونکو د شمیر په اقتباس کې که غلطي شوی وي هم یقیناً ډېره لویه جرګه به وه خو کیفیت یې د پخوانیو جرګو غوندې نه و ، ځکه اهداف یې ترهغې واړه وو ، له ورونړو سره جګړه د اقتدار جګړه وه او خلکو له داسې موضوع سره ډېره علاقه نه ښوده او هم د ولیعهد تاکل د پاچا یو بل هوس و چې د خپل لوی زوی محمد یعقوب خان سره د مخالفت له امله یې کړی و خو بیا یې هم لویه میوه په افغانستان کې د یوه منظم او عصري حکومت او کابینې رامنځ ته کیدل وو .

بیا هم د اولس جرګې

۸ - د مجاهدینو ارتباطي جرګه :

په ۱۸۷۹ ع کال انګریزانو یو ځل بیا پر افغانستان وسله وال برید وکړ . امیر شیرعلي خان کابل پریښود او مزارشریف ته د روسانو د مرستې په تمه ولاړ خو هلته زړه چاودی مړ شو ؛ انګریزانو د ده زوی یعقوب خان چې له زندانه پر تخت کښینول شوی و له ځانه سره مل کړ . د ګندمك شرمیدلی تړون یې ورسره وکړ او د افغانستان حکومت یو ځل بیا د انګریزانو لاس ته ولوید . د افغانستان اولس هم د خپل طبیعي خصلت له مخې د پاڅون لاره ونیوه ، په هرځای کې سره راغونډ شول او د خپلو ملي مشرانو په لارښوونه یې پر انګریزانو بریدونه پیل کړل . د کابل ، کوهدامن او کاپیسا د جهاد مشران محمد کریم خان ، غلام حیدرخان کابلي ، میربچه خان کوهدامنی ، میرغلام قادرخان اوپیانی ، پرویزشاه خان پغمانی ؛ د تګاو او نجراو جهادي مشران محمد عثمان خان ساپی او ورور یې محمد شاه خان ؛ په لوګر کې د جهاد مشران غلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

حیدرخان څرخي ، سمندر خان او محسن خان لوګري ؛ د میدان او وردګو جهادي مشران محمد جان خان وردك او ملا عبدالغفار خان لنګري ؛ د غزني او زابل جهادي مشران ملا دین محمد اندړ چې په ملا مشك عالم مشهور دی ، عبدالقادرخان غزنوي او ګل محمد خان اندړ ؛ په هرات کې نایب سالار حفیظ الله خان او سردار محمد ایوب خان ، په ننګرهار کې عصمت الله خان جبارخیل او د هیواد په ګوټ - ګوټ کې په سلهاو نور کسان چې د ملا مشك عالم د وینا له مخې د جهاد ټول مشران دري زرو تنو ته رسیدل (۳۷) .

دوی ټولو د هیواد په بیلا بیلو برخو کې محلي جرګې جوړې کړې وې او د ارتباطي شبکو له لارې یې دې جرګو ته د یوې واحدې جرګې بڼه ورکړې وه او د جهاد په ارتباط یې ګډ تصمیمونه نیول . د همدې ګډو تصمیمونو له مخې مجاهدینو د انګریزانو او مزدور حکومت ځالې ورانولې ، د مرکز په لور رالنډیدل او د کابل د محاصرې حلقه تنګیدله څو چې د ټولو سیمو مجاهدین له خپلې خپلې خوا پر کابل راچاپیر شول او په انګریزي چوڼیو یې اور بل کړ. په دې بریالي جهاد کې نارینه وو او ښځو ګډه برخه درلوده او د ۱۸۷۹ کال په دسمبر کې یې سوړ ژمی د انګریزانو لپاره په سره تنور بدل کړ او یو ځل بیا یې انګریزانو ته شرمیدلې ماته ورکړه .

دې جرګو د انګریزانو د شړلو پروګرام درلود خو د افغانستان د آزادۍ د سنبالولو کوم پروګرام ورسره نه و ، نوځکه کومه سکه چې محمد جان خان ضرب کړې وه پرې لیکلي یې وو :

میکنم دیوانگی تا بر سرم غوغا شود

سکه به زر میزنم تا صاحبش پیدا شود (۳۸)

او له همدې نیمګړتیا نه انګریزانو ګټه واخیسته له سردار عبدالرحمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان سره یې اړیکې ټینګې کړې او تر پټ تړون وروسته یې ده ته د پر تخت کښیناستلو بلنه ورکړه.ده ظاهراً د جهاد اعلانونه نشر کړل او د مجاهدینو له لارې حکومت ته ورسید ، انګریزان هم جسماً له افغانستان نه ووتل خو په غیرمستقیم ډول عبدالرحمن خان د دوی د تحت الحمایه پاچایانو په توګه پاتې شو .

د مجاهدینو دې ارتباطي جرګو یو ځل بیا د افغانستان آزادي تأمین کړه او دا جرګه هم د کمیت او هم د کیفیت له اړخه لویه او مهمه وه او دا چې وروستی نتیجه یې دښمنانو وترورله لوی علت یې دا و ، چې د افغانستان خلك له خارجي ښکیلاك سره ژوره دښمني لري خو له کورني استبداد سره بیا غیرملي او استبدادي حکومتونو روږد کړي دي .

د سراجي دورې جرګې

۹ - د بیطرفۍ لویه جرګه :

د ۱۹۱۳ م کال په اګست کې نړیوال عمومي جنګ ونښت ، په دې جنګ کې انګریزانو د افغانستان له تحت الحمایه حکومت نه توقع درلوده چې افغانستان د انګریز په ملاتړ په جنګ کې برخه واخلي او که نه نو بې طرفه پاتې شي ؛ د افغانستان روشنفکرانو او پر آزادۍ مین اولس اراده درلوده چې انګریزانو له جنګي مصروفیت نه په استفادې کولو سره له انګریزانو سره وجنګیږي او له تحت الحمایګۍ نه ځان خلاص کړي ، کابل ته راغلی د جرمنیانو او ترکانو هیئت له افغانستان نه غوښتنه کوله چې د دوی ملاتړ وشي او د انګریز په وړاندې په جګړه کې برخه واخلي او له دوی سره به په دې برخه کې هر ډول مرسته کیږي (۳۹) خو امیر حبیب الله خان د موضوع د باریکۍ له امله منځنۍ لار خوښه کړه او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان بشپړه بې طرفي يې اعلان کړه او انګريزانو ته يې په جګړه کې د نه شامليدو ډاډ ورکړ ؛ محمود طرزي په سراج الاخبار کې د « حی علی الفلاح » ويښوونکی مقاله چاپ کړه خو د انګريزانو له خوا په مطبعه کې سانسور او له نشر څخه پاتې شوه (٤٠) .

پاچا په ١٩١٥ م کال د خپلې بې طرفۍ د تائيد لپاره د افغانستان مشهور مشايخ ، لکه د اسلام پور پاچا (ميرصاحب جان) ، د موسهي اخونزاده (ملا محمد جان) ، د تګاو ملا صاحب ، د هډې اخونزاده ، د برو ميا صاحب ، د حصارك ميا صاحب ، شمس الحق صاحب ، د شور بازار حضرات ، حافظ جي صاحب ، ملا محمد مريد ، ملا عبدالغفار اخونزاده اونور کابل ته راوغوښتل ؛ د دغو مشايخو اونورو اولسي وکيلانو په شمول يوه لويه جرګه د امير په وړاندې جوړه شوه او د ملت د اتفاق او د دولت د بې طرفۍ د سياست ملاتړ يې وکړ (٤١) .

په دې لويه جرګه کې که څه هم ظاهراً انګريزان د افغانانو له ګوزار نه خلاص شول خو افغانستان هم له تباهۍ او د نړيوال جنګ له ډګر ګرځيدو څخه بچ او د نړيوالې سوځوونکی جګړې له لنبو څخه وژغورل شو .

د اماني دورې لويې جرګې

١٠ - د « اتحاد مشرقي » په نامه لويه جرګه :

د ١٩١٩ م کال د فبرورۍ په ٢٠ نيټه د آزادی غوښتونکو يوې ډلې د افغانستان تحت الحمايه پاچا امير حبيب الله خان د يوې کودتا په ترځ کې وواژه او تر دې وروسته د ده زوی امان الله خان د افغانستان بشپړه خپلواکي اعلان کړه او د افغان او انګريز دريم جنګ ونښت ، په جنګ کې انګريزانو د هيواد په جنوبي او غربي جبهو کې سخته او شرميدلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماته وخوړه او د متارکې وړاندیز یې وکړ . د افغانستان حکومت متارکه ومنله خو انګریزانو یو ځل بیا غوښتل چې نظامي ماته په سیاسي ډګر کې جبیره کړي او هغه څه چې په جنګ یې له لاسه ورکړي وو په سوله کې یې ترلاسه کړي ؛ د راولپنډۍ د سولې په غونډه کې یې د افغاني هیئت مشر والي علي احمد خان وغولاوه او یوه مغلوبانه صلحنامه یې پرې لاسلیك کړه خو بیا هم دولت نور اقدامات وکړل او د ۱۹۱۹ م کال په اګست کې انګریزانو زموږ بشپړه آزادي ومنله (٤۲) . له دې سره هم داسې ګنګوسې لا خورې وې چې انګریزان به یو ځل بیا پر افغانستان وسله وال تیری وکړي ، د داسې یوه تیري د مقابلې لپاره د مشرقي تنظیمیه رئیس محمد نادرخان د « اتحاد مشرقي » په نامه یوه لویه جرګه راوبلله ، جرګه په ننګرهار کې د هډې صاحب د زیارت ترڅنګ راغونډه شوه ، په دې غونډه کې د مشرقي (اوسنی لغمان ، کونړ او ننګرهار د ولایتونو) د بیلا بیلو قومونو سپین ږیري ، عالمان ، سادات ، مشایخ اونور مخور سره راغونډ کړای شول او د خپلواکۍ د ساتنې او د وطن د دفاع او آبادۍ په برخه کې یې مهمې پریکړې وکړې ، دوی وغوښتل چې انګریزان دې د افغانستان آزادي د زړه له کومې ومني او که نه نو د سرحد ټول اقوام او قبایل د جهاد لپاره چمتو او اماده دي او د افغانستان آزادي به په خپلو وینو ساتي . په همدې غونډه کې د هر قوم مشرانو د پاك قرآن په حاشیه کې ژمنه لیك کړه ، د هر قوم ذمه واری یې وټاکلی ، د جهاد مشران او علمبرداران یې تعیین کړل ، د حکومت له خوا هر مشر او علمبردار ته یوه - یوه ښه تومانچه چې د هماغه قوم نوم او د جهاد د محاذ نوم یې پرې کیندل شوی و ورکړه شوه او پر نورو سوغاتونو سربیره هر یو قوم ته د جهاد یو - یو علم شریف هم ورکړ شو چې د جهاد آیتونه پکې لیکل شوي وو (٤۳) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د همدې تاریخ غونډې په افتخار په مشرقي کې د « اتحاد مشرقي » په نامه یو اخبار د ۱۹۲۰ کال د فبرورۍ په ۲۸ نیټه په خپرونو پیل وکړ (٤٤) .

دا لویه جرګه د آزادۍ ساتلو لپاره شوې وه ، د کمیت له پلوه لویه وه ، د کیفیت له پلوه سره له دې چې د ټول هیواد د مشرانو جرګه نه وه خو اغیز یې عمومي او کیفیت یې لوړ و او انګریزان یې مجبور کړل چې د هندوستان په مسورۍ کې له افغاني هیئت سره د موضوع د هر اړخیز حل لپاره خبرو ته چمتو شي .

PROPERTY OF ACKU 4964

۱۱ - د اساسي قانون جرګه :

د افغانستان د خپلواکۍ او په ځنګ کې یې د مشروطه او قانوني حکومت د ټینګیدلو لپاره منظمه روشنفکري مبارزه له پخوا نه پیل شوې وه او د مشروطیت غورځنګ چې په ۱۹۰۵ کال کې په منظم ډول رامنځ ته شوی و (٤٥) د وخت د تحت الحمایه پاچا له خوا په بیرحمۍ وکوټل شو خو غلی نه شو او نور هم غښتلی شو خو یې په نتیجه کې پاچا را نسکور او د آزادۍ جهاد پیل شو . د همدې مبارزې په دوام په افغانستان کې د قانون جوړونې او د قواوو د تفکیك کار پیل شو او د افغانستان د لومړني اساسي قانون مسوده جوړه شوه . د دې « اساسي نظامنامې » د منلو او تصویب لپاره د ۱۹۲۳ کال د فبرورۍ په ۲۶ نیټه د ملت د مشرانو لویه جرګه راوغوښتله شوه چې ۸۷۲ نماینده ګانو برخه پکې درلوده او د افغانستان دا لومړنی اساسي قانون یې تصویب کړ (٤٦) .

دې قانون ۷۳ مادې درلودې ، چې زموږ د هیواد سیاسي او اجتماعي بنه ، د خلکو حقوق ، اداري تشکیلات او اساسات ټاکلي وو .

دې قانون خلکو ته د فکر د آزادۍ ، د کار د آزادۍ ، د خبرو د آزادۍ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کور او حیثیت د مصؤونیت وعده وکړې وه او د قانون حکومت پکې اعلان شوی و (٤٧) .

د دې لويې جرګې کمیت او کیفیت دواړه لوړ وو او د اساسي قانون په تصویب سره یې افغانستان ته د قانوني ودې او پراختیا زمینه برابره کړه او هم د دې جرګې ترجوړېدو لړ وخت وړاندې د ۱۹۲۱ کال په اګست کې د دولت شورى جوړه شوې وه چې د هیواد مخور ، عالمان ، سادات او مشایخ پکې راغونډ وو . د قوانینو مسودې به یې جوړولې او د ارګ په شمالي برج کې یې ځاې ورته ټاکلی و (٤٨) .

۲۷ - د پغمان لويه جرګه :

دا لويه جرګه د ۱۹۲٤ کال په جولاى کې په پغمان کې جوړه شوه او د دولت خارجي تړونونه ، روابط او کورني قوانین اومسایل یې تر غور لاندې ونیول ، لیکن په حقیقت کې دا لويه جرګه د منګلو د سر اخیستنې په باب وه (٤٩) او کوم اعتراضونه چې دوی په قوانینو درلودل د هغو ترمیم وشو (٥٠) .

په دې لويه جرګه کې ټول ١٠٥٢ تنه راغونډ شوي وو چې ۲۳۱ تنه یې د دولت وتلي مامورين او پاتې یې د بیلا بیلو ولایاتو خانان ، سیدان ، عالمان ، شیخان او ټاکلي وکیلان وو . د جرګې مشري د وخت د پاچا په غاړه وه او د هیواد پر ټولو داخلي او خارجي چارو مفصل بحثونه او پریکړې پکې وشوې (٥١) .

دا جرګه د کمیت په لحاظ هم لويه وه او د اهمیت په لحاظ هم ، ځکه لومړی ځل و چې د اولس له نماینده ګانو سره دولتي اسرار تربحث لاندې ونیول شول او حتى دوی پرې وپوهول شول .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۳ - د اماني دورى وروستۍ لويه جرگه :

دا جرگه داسې وخت جوړه شوه چې د وخت پاچا د اروپا د خپل شپږ نيم مياشتني اوږده سفر نه بيرته هيواد ته راستون شوى و . ده ډير نوي شيان ليدلي وو او غوښتل يې چې افغانستان هم په يوه گام د نړيوال تمدن په کاروان پسې ورسوي نو د خپلو نويو پروگرامونو د اعلان لپاره يې د ۱۳۰۷ کال د وږي په ٦ نيټه (د ۱۹۲۸ اگست) په پغمان کې لـويه جـرگه راوبلله ، په دې لـويه جـرگه کې دوو زرو تنو برخه درلوده (۵۲) چې د وږي په ۱۰ نيټه پاى ته ورسيده (۵۳) .

د دې جرگې مهم مصوبات دا دي : د دولت شورى په ملي شورا بدلول ، د مجرمينو جزا بخښل د پاچا حق دى ، د تفتيش د عمومي دايرې جوړول ، د دارالعجزه او دارالمجانين جوړول ، د ښاروو د سر شمير وخت ټاکل ، د عسکري خدمت درې کلنه دوره منل ، د ښځانونو الغاء ، رسمي لباس ټاکل د ملکي رتبو الفاظ د رسمي او خصوصي القابو له منځه وړل ، د هر جُرم تعذيرى جزا ټاکل ، د عصري محکمو جوړول د خطيبانو او مدرسينو لپاره د شهادتنامو د موجوديت شرط ايښودل ، د حربي قواوو د پياوړتيا لپاره د اولس مالي مرسته کول ، د رشوت مخه نيول ، د واده کولو د سِن تعيينول ، د وليعهد ټاکل ، د افغانستان لپاره درې رنگه بيرغ منل او د ملي نښان ټاکل (٥٤) .

همدا راز دې لويې جرگې پريکړه وکړه چې لويه جرگه به تر دې وروسته د هرو پنځو کلونو په تيريدو مرکز ته راغوښتله کيږي او غړي به يې د پاچا ميلمانه وي ، همدا راز لويې جرگې اولسي جرگې (ملي شورى) ته بشپړ واک ورکړ چې د ملت او هيواد په گټه ټول جوړ شوي قوانين ومني او د اجراء وړ وگرځي (۵۵) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې جرگه کې د ملت نماینده گانو خپله رایه په صراحت بیانوله او له اخلاقي جرآت نه یې کار اخیست خصوصاً د دیني چارو په برخه کې ډېر څير وو او د امان الله خان له ټینگار سره سره یې ځینې خبرې ،لکه د واده د سِن ټاکل او نورې ونه منلې شوې (٥٦) .

له دې سره - سره دا جرگه د کمیت په لحاظ لویه وه خو د کیفیت په لحاظ یې له یوې خوا غیرضروري ، احساساتي او حتی د زمان او مکان په لحاظ مضر وړاندیزونه درلودل نوځکه یې نتایج د هیواد لپاره ډېر خطرناك ثابت شول او د یوه تباه کن اړدوړ زمینه یې رامنځ ته کړه او څه مو چې درلودل هغه هم د دې اغتشاش په اور کې وسوځیدل .

ځینې مؤرخین د وخت له پاچا سره د وزیرانو کار شکنې او د دوی له خوا د لویې جـرگې د وکیلانو تحـریکول هم د دې لویې بربادۍ یو عامل گڼي (٥٧) .

د نادر خان دوره

١٤ - د ١٣٠٩ لویه جرگه :

د ١٣٠٩ کال په وږي (د ١٩٣٠ سپتمبر) کې په کابل کې د وخت پاچا محمد نادرشاه یوه لویه جرگه راوغوښته چې ٣٠١ تنه انتخابي وکیلان او ٢٢٧ تنه د دولت مامورین او خارجي سفیران پکې وو (٥٨) .

د پاچا په افتتاحیه وینا کې د دې لویې جرگې د راغوښتل کیدو مطلب د ملي شورى د مقرراتو ټاکل ښودل شوی (٥٩) او هم همدې لویې جرگې د افغانستان تجدید شوی اساسي قانون بیا منلی (٦٠) خو په تبلیغاتو کې یې پنځمې پریکړې چې د امان الله خان په باب یې کړې ډېر ستر ځای نیولی دی (٦١) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ظاهرشاه دوره

۱۵ - د بیطرفۍ دوهمه لویه جرگه :

د ۱۹۳۹ کال په سپتمبر کې په نړۍ کې د دوهم نړیوال جنگ لمبې بلې شوې (۶۲) ډیر هیوادونه پکې خوړین شول او د آلمان او ایتالیې ترماتې وروسته متحدینو له افغانستان نه وغوښتل چې جرمني او ایتالوي مستخدمین او کار کوونکي دوی ته وسپاري خو د افغانستان حکومت یو حُل بیا د ۱۹٤۱ کال په جولای کې لویه جرگه راوغوښته چې په دې جنگ کې یې د افغانستان عنعنوي بیطرفي اعلان کړه (۶۳) او له هیواد ځخه یې د آلمان او ایتالیې د متخصصینو وتل په دې شرط ومنل چې رك روغ خپلو هیوادونو ته ورسول شي او د تلو په وخت کې به په لار کې هیڅ راز ستونزې نه ورته پیښیږي ، سفارتونه به برحال وي سیاسي کسان به نه ایستل کیږي او د نړیوالو دپلوماتیکو مقرراتو له مخې به همدلته استوگن وي ، لویې جرگې دا پریکړه تصویب او حکومت عملي کړه او په افغانستان کې د جرمني اوایتالیې مستخدمین د برتانوي هند له لارې خپلو هیوادونو ته رك روغ وسپارل شول (٦٤) .

د دې جرگې پریکړه هم ډیره مهمه وه او په نړیوال خونړي جنگ کې د گران هیواد افغانستان لمن له وینو او اور ځخه وساتله شوه .

۱۶ - د ۱۳۳٤ کال لویه جرگه :

تر دې وخته د افغانستان په گاونډ کې حالاتو ژور تغییر کړی و ، انگریزانو د هند نیمه وچه خوشې کړې وه او دلته د هندوستان او پاکستان په نامه دوه بیل هیوادونه جوړ شوي وو ، د افغانستان ملت

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښتل چې له افغانستان نه د ډیورنډ د کرښې په وسیله بیلې شوې سیمې بیرته له افغانستان سره یوځای او د افغانستان تاریخي صورت تکمیل شي خو د دې ترڅنګ د صوبه سرحد د پښتنو سیاسي لیډر خان عبدالغفار خان چې د هند ترویش وړاندې د واحد هند پر پاتې کیدو ټینګار کاوه د هند ترویش وروسته یې له پاکستان نه د پښتنو بیلتون او ځانګړې هیواد غوښت او له همدې سره د پښتونستان موضوع رامنځ ته شوه ، د افغانستان حکومتونو ته هم چې د ملت له خدمت نه عاجز وو دا مبهم غږ په زړه پورې و او د ملت توجه یې ورته جلبولای شوه خو تر ټولو دا غږ د روس لپاره خوندور و ځکه په دې اتڼ باندې د راګرځیدلو له لارې یې په افغانستان کې ژوره رخنه کولای شوه او خپل هغه زاړه هدف ته چې پتر کبیر د افغانستان د نیولو په برخه کې ټاکلی ورسیدلای شوای .

هو ! همداسې وشول ، د پاکستان تر جوړیدو وروسته د افغانستان او پاکستان ترمنځ سیاسي فضا خړه پړه شوه ، سوړ جنګ پیل شو او د سیاسي اړیکو شلیدلو زمینه مساعده شوه . افغانستان تر نه ځلې زیات له غرب نه د نظامي مرستې غوښتنه وکړه خو یوه غربي هیواد هم د پاکستان له کبله دا غوښتنه ونه منله او د افغانستان حکومت له مجبوریته روسانو ته مخ واړاوه ، هغوی داسې ورځې ته شنه ناست وو او دا غوښتنه یې په مینه قبوله کړه (٦٥) .

دا وخت سردار محمد داؤد د افغانستان صدراعظم و ، د ۱۳۳٤ کال د لړم په ۲۲ (د ۱۹۵۵ نوامبر) یې لویه جرګه راوغوښته ، د دې لویې جرګې په پریکړو کې د پښتنو د موضوع ملاتړ او د حساسو حالاتو په بناء د افغانستان نظامي پیاوړتیا شامله وه (٦٦) او د همدې پریکړې په لاسوند د افغانستان حکومت له روسیې سره د نظامي پیرودنو تړون وکړ او ځوانان یې د نظامي زده کړې لپاره روسیې ته ولیږل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷ - د اساسي قانون لویه جرگه :

د ۱۹٦٤ کال په سپتمبر کې په کابل کې یوه لویه جرگه جوړه شوه او د افغانستان لپاره یې یو داسې نوی اساسي قانون تصویب کړ چې خلکو ته یې د اساسي حقوقو د تأمین اوتضمین وعده ورکړه . د احزابو آزادي ، د مطبوعاتو آزادي او د شاهي کورنۍ له انحصار نه د حکومت را ایستل او د مقننه ، مجریه او قضائیه قواوو سره بیلول د دې قانون مهم ټکي وو . دې جرگې د ٤٠٠ تنو شا او خوا غړي درلودل او د سپتمبر په ۱۹ نیټه یې د نوي اساسي قانون متن تصویب کړ (٦٧)

دا لویه جرگه هم د کمیت له اړخه لویه وه او دا چې یو نوی اساسي قانون یې تصویب کړ دا یې ښه کیفیت و ...

۱۸ - د جمهوریت لویه جرگه :

د ۱۹٦٤ کال تصویب شوي اساسي قانون په خاص ډول د وخت د پاچا تربور محمد داؤد خان د قدرت له قانوني نیولو نه محروم کړ او په دې توگه د دوی کورنۍ شخړې او خوابدۍ د داسې ژورو عقدو سبب شوې چې داؤد خان اړ شو د قدرت ترلاسه کولو لپاره د کودتا لاره غوره کړي او د کودتا ملگري یې هم هغه کسان وټاکل چې د روس د خلق - پرچم غړي او یا د روس مستقیم ایجنټان وو . د ۱۳۵۲ کال د چونگاښ جمهوري کودتا د همدې کسانو په لاس ترسره شوه او د دموکراسۍ لسیزې ته یې خاتمه ورکړه .

داؤد خان د ۱۳۵۵ کال ترسلواغې پورې (د ۱۹۷۷ فرورۍ) د دولت د رئیس په حیث کار وکړ خو همدا وخت یې وغوښتل چې خپل حکومت ته قانوني بڼه ورکړي . اساسي قانون نافذ او د دولت د اداري لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمهوررئیس وټاکل شي . دي درانه کار بیا هم د لویې جرګې راغونډېدل غوښتل ، او همدا وو چې د سلواغې په لسمه نیټه په کابل کې یوه لویه جرګه پرانستله شوه . د دې جرګې انتخابي وکیلانو هم تر ډیره حده انتصابي بڼه درلوده ، د داؤد خان د ملي غورځنګ نومي ګوند غړي ورته ټاکل کیدل او انتصابي غړي یې هم د پخواني تعامل په خلاف تر ډیره حده د سپین ږیرو او مخورو پرځای هغه ځوانان او ګوندي فعالین وو چې د لویې جرګې ورتیا یې نه درلوده او د عنعنوي تعامل له مخې لویې جرګې ته د راتلو د شرایطو درلودونکي نه وو .

د دې جرګې غونډو (١٦) ورځې دوام وکړ او په شپاړسمه ورځ د جمهور رئیس د ټاکل کیدو موقع راورسیده او په پای کې محمد داؤد د افغانستان د جمهور رئیس په توګه ومنل شو (٦٨) .

دې جرګې د کمیت له پلوه د (٥٠٠) تنو شا او خوا غړي درلودل خو د کیفیت له پلوه ځکه درنه نه وه چې انتخابي او انتصابي دواړې برخې غړي یې تر ډیره حده د لویې جرګې د غړیتوب د شرایطو درلودونکي نه وو .

د مجاهدینو جرګې :

د ١٣٥٧ کال د غوایي د خونړۍ کودتا له کیدلو سره زموږ په هیواد کې د روسیې ښکیلاک مزدور حکومت رامنځ ته شو او یو ځل بیا د افغانستان مسلمانو خلکو د یوه عمومي پاڅون تیاری پیل کړ ؛ د هیواد په ګوټ ګوټ کې محلي جرګې وشوې او جهاد پیل شو ، په پیښور کې د جهاد د مشرانو ګډې شوراوې جوړې شوې . حتی د ١٣٥٨ کال د مرغومي په ١٥ نیټه (د ١٩٨٠ جنورۍ) په پیښور کې یوه ممثله لویه جرګه جوړه شوه او د سلواغې تر ٣٠ نیټې پورې یې غونډو دوام وکړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د هیواد د ټولو ولایاتو او ګوندونو استازي ورته راغلي وو (٦٩) خو دې جرګې د دروني ګډوډيو او د ګونديو له امله عملي ګام وانه خیستلی شو او د غونډو له ختمیدو سره یې نتایج او دست آوردونه هم ختم شول .

تردې وروسته د مجاهدینو او هم د رژیم په ساحو کې تش په نامه ګڼې جرګې جوړې شوې خو « ملي » رنګ یې له لاسه ورکړ او موږ نه شو کولای چې د ملي او لويو جرګو په لړۍ کې يې وشميرو او په دې سربيره زموږ په هیواد کې په لسهاوو نورې لويې او وړې جرګې د تاریخ په بیلا بیلو پوړیو کې شوی چې دلته یې له یادولو او څیړنو څخه تیرېږو او د جرګو د تاریخي څیړې په باب همدومره بحث کافي ګڼو .

پایلیکونه :

١ - کُهزاد ، احمد علی : « تاریخ افغانستان » لومړی ټوک ، ١٢٥ مخ ، (د افغانستان تاریخ ټولنه) ، کابل ، (١٣٢١ کال)

٢ - همدا اخځ .

٣ یاد شوی کتاب ، ١٢٦ مخ .

٤ - ګزیده ، ریګویدا ، د داکتر سید محمد رضا جلالي نایني څیړنه او ژباړه ، سریزه ، ٤٩ مخ ، نقره ، تهران ، ١٣٦٧ .

٥ - د حکومت د تاریخي بڼو له لپاره وګورئ د مهندس فرشید : مکتبها واحزاب سیاسی ، تهران ١٣٦١ .

٦ - کُهزاد ، احمد علی : « تاریخ افغانستان » دوهم ټوک ، ٢٥١ - ٢٥٢ مخونه ، د افغانستان تاریخ ټولنه ١٣٢٥

٧ - غبار ، میرغلام محمد ، افغانستان در مسیر تاریخ ، ٢٨١ مخ ایران ١٣٥٩ ش .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸ - بینوا عبدالرؤف ، هوتکیها ، ۱٦ مخ ، د افغانستان تاریخ ټولنه ، ۱۳۳۵ ش .

۹ - هوتك ، محمد : پټه خزانه ، ۷٦ مخ د استاد حبیبی سریزه او سمون ، کابل ، ۱۳۵٦ ش (څلورم چاپ) .

۱۰ - همدا اثر .

۱۱ - د تفصیل لپاره وګورئ : رفیع ، حبیب الله ، ادبي ستوري ، دوهم ټوك ، ۸۳ - ۸۷ مخونه ، کابل ، ۱۳۵۹ کال .

۱۲ - پټه خزانه ، ۷۹ - ۸۰ مخونه .

۱۳ - پټه خزانه ، ۱۲۲ مخ .

۱٤ - حبیبی ، عبدالحی : د افغانستان تاریخي پیښلیك ، ۱۵۲ مخ ، د بیهقی کتاب خپرولو مؤسسه ، ۱۳۵۳ .

۱۵ - پټه خزانه ، ٤۸ مخ .

۱٦ - پټه خزانه ، ٤۸ مخ .

۱۷ - هوتکیان ، ٤۳ مخ .

۱۸ - هوتك : امان الله خان : د خپلواکۍ لمر څرك ، ٤٦ مخ ، ۱۳٦۸ ، پیښور .

۱۹ - هوتکیان ٤۵ مخ .

۲۰ - پټه خزانه ، ۸۱ - ۸۲ مخونه ؛ د خپلواکۍ لمر څرك ، ٤۷ - ٤۸ مخونه .

۲۱ - هوتکیان ، ٤۵ مخ .

۲۲ - فیض زاد ، محمد علم : جرګه های بزرگ ملي افغانستان ، ۲۹ مخ ، لاهور ، ۱۳٦۸ .

۲۳ - د تفصیل لپاره وګورئ : د خپلواکۍ لمر څرك ؛ هوتکیان ؛ افغانستان د مسیر تاریخ ؛ پټه خزانه او د دې دورې نور تاریخونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲٤ - هوتکیان ۵۳ - ۵٦ مخونه .

۲۵ - همدا اثر ۵۵ - ۵٦ مخونه .

۲٦ - د پیښو تفصیل د همدې دورې په تاریخونو کې وګورئ !

۲۷ - حبیبی ، اروابناد پوهاند عبدالحی ، تاریخ مختصر افغانستان ۲۵٦ مخ ، دوهم چاپ ، سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان ، ۱۳٦۸ .

۲۸ - کُهزاد ، اروابناد استاد احمد علی ، رجال و رویدادهای تاریخی ، ۷۷ - ۷۸ مخونه ، تاریخ ټولنه .

۲۹ - د پیښو د تفصیل لپاره وګورئ : تاریخ مختصر افغانستان افغانستان در مسیر تاریخ او د دې دورې نور آثار .

۳۰ - تفصیل د افغانستان د نولسمې پیړۍ په تاریخونو کې راغلی دی .

۳۱ - افغانستان در مسیر تاریخ ، ۵٤۸ - ۵٤۹ مخونه .

۳۲ - د دې ماتې جریان د لیډی سیل انګریزی لیکونکی په یاد داشتونو « شبخون افغان = د پښتنو یرغل » کې په ډیر ښکلي او اعترافي ډول بیان شوی ، د دې کتاب پښتو او درې ژباړې په ۱۳۳۹ کال په کابل کې خپرې شوی دي .

۳۳ - د افغانستان پیښلیك ، ۱۹٦ مخ .

۳٤ - ښاغلی فیض زاد په خپل کتاب «جرګه های بزرګ افغانستان» کې دا دواړې جرګې سره ګډې کړې دي (و ګ : د نومړي کتاب ٤۳ - ٤٦ مخونه) .

۳۵ - آهنګ ، محمد کاظم ، رفیع ، حبیب الله : په افغانستان کې د ژورنالیزم تاریخچه ، ۲۷ - ۲۸ مخونه ، تاریخ ټولنه ، کابل ، ۱۳۵٦ .

۳٦ - رفیع ، حبیب الله : ژبپالنه ، ٤۷ - ۵۰ مخونه ، پښتو ټولنه ، ۱۳٦۱ ، کابل .

۳۷ - غبار ، میرغلام محمد : افغانستان در مسیر تاریخ ، ٦۲۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ٦٢٦ مخونه .

٣٨ - کُهزاد ، استاد احمد علی : « مسکوکات دوره‌ء اسلامی افغانستان » د افغانستان کالنۍ ١٣١٩ کال ، کابل .

٣٩ - پاکرای امیر محمد شریف : حکومت مؤقت هند در کابل ، تر ٧٤ مخ وروسته ، ١٣٦٨ کال ، کابل .

٤٠ - په افغانستان کې د ژورنالیزم تاریخچه ، ٨٢ - ٨٨ مخونه .

٤١ - افغانستان در مسیر تاریخ ، ٧٣٩ مخ ؛ د افغانستان پیښلیك ، ٢٢٨ مخ .

٤٢ - اخلاص ، عبدالخالق او رفیع ، حبیب الله ، د استقلال غلورمه جبهه ، د سریزې ١١ - ٣٧ مخونه ، ١٣٦٥ ، د امان کتاب خپرولو مؤسسه ، پیښور .

٤٣ - کشککی ، مولانا برهان الدین : نادر افغان ، ٢٠٥ - ٢١٢ مخونه ، ١٣١٠ هـ ش ، کابل .

٤٤ - د استقلال غلورمه جبهه ، ١٣٢ - ١٣٣ مخونه .

٤٥ - حبیبی ، پوهاند عبدالحی : جنبش مشروطیت در افغانستان سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان ، ١٩٨٦ .

٤٦ - د افغانستان پیښلیك ، ٢٤٣ مخ .

٤٧ - رفیع ، حبیب الله : په افغانستان کې د قانون جوړونې شروع او نهضت ، قلمي نسخه .

٤٨ - د استقلال غلورمه جبهه ، ١٣٥ مخ .

٤٩ - د منګلو د بغاوت په اړه ارواښاد عبدالخالق اخلاص سیف الامان په نامه په ١١٢ مخونو کې یو منظوم کتاب لیکلی چې ټولې پیښې په تار تاریزه توګه پکې تشریح شوې ، د دې کتاب قلمي نسخه ښاغلي محمد هاشم زماني راسپارلې چې د کاتب الحروف له سریزې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

تشریحاتو سره د چاپ په انتظار دی .

۵۰ - کشککی ، مولانا برهان الدین : رویداد لویه جرگهٔ دارالسلطنة ، کابل ، ۱۳۰٤ کال .

۵۱ - همدا پورتنی اثر ، ٤۲۲ - ٤٦۰ مخونه .

۵۲ - د افغانستان پیښلیك ، ۲۵۷ مخ .

۵۳ - طلوع افغان ، ۷ کال ، ۷۰ گڼه ، د ۱۳۷۰ د وري ۳۰ ، کندهار .

۵٤ - همدا پورتنی جریده او د همدي کال د امان افغان د وري د نهمي نیټي فوق العاده گڼه .

۵۵ - مهربان ، عبدالله : تاریخ جرگه های ملی در افغانستان ، ۱۰۱ مخ ، د افغانستان د دموکراتیك جمهوریت پلار وطنه جبهه ، ۱۳٦۱ .

۵٦ - جرگه های بزرگ ملی افغانستان ، ۱۳۲ مخ .

۵۷ - هندی ، عزیز : زوال غازي ، ٤۵ - ٤۷ مخونه ، ۱۹۳٤ م .

۵۸ - د افغانستان دولت : تردید شایعات باطلهٔ شاه مخلوع ، فیصلهٔ نمبر ۵ لویه جرگهٔ ۱۳۰۹ افغانستان ومعرفی اعضاء وشرکاء وسامعین موقره ، ۸۱ - ۱۱٦ مخونه ، د ۱۳۱۰ دوری لومړۍ نیټه ، کابل .

۵۹ - الحاج ننګیال (ټولوونکی) : اسناد تاریخی افغانستان ، ٤۲ مخ ، فرهنگ جهاد ، ۱۳٦٦ .

٦۰ - د افغانستان پیښلیك ، ۲٦۵ مخ .

٦۱ - وگورئ : تردید شایعات باطلهٔ شاه مخلوع .

٦۲ - محمود مهرداد : فرهنگ جدید سیاسی ، ۲٦۳ مخ ، ایران ، ۱۳٦۳ .

٦۳ - د افغانستان پیښلیك ، ۲۸۵ مخ .

٦٤ - چکنوری ، سناتور غلام نبی : « لویه جرگه » خپلواکي ، دوهم کال ، خلورمه گڼه ، ٤٤ مخ ، د ۱۳٦٦ تله - لیندۍ .

٦۵ - استاد پژواك لیکوال ته ورکړې معلومات .

(c) ketabton.com: The Digital Library

٦٦ - حق شناس ، داکتر ش . ن : د سایس وجنایات روس در افغانستان ، ۹۹ مخ ، تهران ، ۱۳۶۳ .

٦٧ - کشککی ، صباح الدین ، دهه، قانون اساسی ، ۳۲ - ۳٤ مخونه ، د افغانستان د جهاد ثقافتی شوری ، ۱۳٦٥ .

٦٨ - جمهوری پلوشه ، دوه میاشتنۍ مجله ، د ۱۳٥٥ د سلواغې او کب گڼه ، لومړی مخ .

٦٩ - د تفصیل لپاره وگورئ : وجدی ، عبدالجلیل : په افغانستان کې د عنعنوي جرگو نن او پرون ، ۲۱۸ - ۲٥٦ مخونه ، د امان کتاب خپرولو مؤسسه ، ۱۳٥٦ ، پیښور .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۲)

څپرکی

د جرګو ټولنیز دریځ

تیر څپرکي مونږ ته په ګران افغانستان کې د جرګو څیره راوښوده او
څرګنده شوه چې زمونږ جرګې که د کمیت په لحاظ لویې وې یا وړې خو د
کیفیت په لحاظ یې اهداف او اغراض لوی او مهم وو ، لکه :
د هیواد آزادي ، د حکومت د ګوډاګي کیدو په صورت کې د ملي ارادی
تنظیم ، د هیواد د مشر ټاکل ، د هیواد د داخلي او خارجي پالیسۍ
تعیینول او د هیواد د آبادۍ او پرمختګ . د میرویس نیکه (لومړی او
دوهمه جرګه) د مجاهدینو (پنځمه ، اتمه او نولسمه جرګه) د هیواد د
آزادۍ د بیا ترلاسه کولو لپاره وې چې ټولې کامیابې شوې . د جنګ او
مبارزې ښه رهبري یې وکړه او د خارجي ځواکونو نه یې د هیواد
خپلواکي ترلاسه کړه . د میرویس نیکه جرګه (دریمه جرګه) او د شیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

سُرخ د مزار جرگه (خلورمه جرگه) د هیواد د مشر ټاکنې جرګې وې چې مشران یې وټاکل او د قدرت خلا یې ډکه کړه . د اتحاد مشرقی جرګه (اوه لسمه جرګه) د آزادۍ د ساتنې لپاره وه چې ملت یې د خپلې آزادۍ ساتلو ته څار و او پر دې چار مکلف کړ . د بیطرفۍ دوې جرګې (نهمه او پنځلسمه جرګه) د نړیوال جنګ له اور نه د افغانستان ژغورل وو چې هم یې افغانستان له دې اوره وژغوره او هم یې د دې هیوادونو هغه کسان چې د افغانستان لپاره یې خدمت کړی و په نړیوال تضمین خپلو هیوادونو ته روغ رمټ ورسول . یوولسمه ، دوولسمه ، اوولسمه او اتلسمه جرګه د اساسي قانون د منلو جرګې وې چې د دوخت له غوښتنو سره سم یې قوانین پاس او دولت او اداري ته یې قانوني بڼه ورویخښله ، د نورو جرګو پریکړې هم عملي شوې او د افغانستان مهمې ملي چارې یې د اولس له ارادې سره سمې کړې .

افغاني عنعنه یې جرګو د بیروکراسۍ طومارونه نه درلودل او پر کاغذي لیکنو یې تکیه نه وه ، بلکه د دې جرګو ژبنۍ پریکړې د کاڼي کرښې وې او عملي کیدل یې حتمي او ضروري وو خو ورو - ورو د حکومت بیروکراسۍ په جرګو کې هم رخنه وکړه نوځکه یې کله - کله پریکړې د کاغذ پرمخ پاتې شوې .

افغاني جرګو په یو ځایې د مقننه ، قضائیه او مجریه قواوو وظیفه درلوده (۱) او هم ځینې څیړونکو د مؤسسانو له مجلس سره ورته بللې دي (۲) خو حقیقت دا دی چې لویه جرګه یوه ځانګړې آریایي پدیده ده چې افغانانو ته په میراث رارسیدلې او یوه مستقله افغاني نمونه ګرځیدلې چې په نورو هیوادونو کې یې کټ مټ ساری نه شو موندلای (۳) نو له همدې کبله دا د افغاني ټولنې د نظم او اداري تر ټولو لوړه مرجع ګڼلای شو چې د ملت ټولې ښې او بدې ټاکلی شي او په داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

حساسو وختونو کې چې نه حکومت وي او نه بله کومه واکمنه مرجع د ملت د سرنوشت او برخليك په باب فيصله کوي نوځکه لويه جرگه يوه عاجله رهبري ده ، کامله رهبري ده ، واکمنه رهبري ده او د ملت د ارادې ښکارندويه او څرگندويه رهبري ده .

د لويې جرگې غړي که ظاهراً د افرادو بڼه لري خو بالقوه هر غړی د يوه قوم او يوې سيمې حيثيت لري او که لويې جرگې ته په واقعاً ملي ډول غړي وټاکل شي يقيناً چې لويه جرگه د ټول ملت د غونډې بڼه غوره کوي او تصميم يې د ټول ملت د تصميم حيثيت لري او هغه شخړې چې پاچايان يې په لکونو لښکرو نشي غوځولی لويه جرگه يې په محدودو غړو هوارولی شي .

د جرگې همدا اهميت او ارزښت و چې د افغانستان ملحد ، دين دښمن او هيواد پلوري کمونستان هم ورته متوجه شول او لکه څنگه يې چې په خپلو او خپلو شوروي بادارانو د شومو اهدافو لپاره ټول ديني او ملي ارزښتونه تر پښو لاندې کړي وو همداسې يې د لويې جرگې د توهين کولو او اهميت له منځه وړلو لپاره هم اقدام وکړ خصوصاً کله چې د دوی د پلار وطني جبهې روسي ماډل بيخي رسوا او ناکام شو نو د ١٣٦٤ کال د وري په ٣١ نيټه (د ١٩٨٥ اپريل) د شوروي را صادر شوي گوډاگي ببرك کارمل په کابل کې د لويې جرگې په نامه يوه غونډه وکړه چې د کميت په لحاظ يې ١٧٩٦ کسان پکې کښينولي وو خو دا يو هم د اولس او خلکو نماينده گان نه وو ، زيات شمير يې د کمونست خرڅ شوي گوند غړي او نور يې له دې گوډاگي رژيم سره د تړليو اتحاديو غړي وو څو محدود کسان داسې پکې وو چې له خپلو سيمو نه د کمونست رژيم د ملاتړ په جرم راڅغلول شوي او په کابل کې يې د کمونستانو په سيوري کې ژوند کاوه خو په جرگه کې تر گډون وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلو سیمو ته له تلو سره ووژل شول او ملت د خپلي جعلي نماینده ګۍ غچ تري واخیست . څرنګه چي په دي جرګه کي د خلکو واقعي نماینده ګان نه وو نو په هغه کتاب کي چي کمونستانو د لويي جرګی په نامه چاپ کړی ، د دوی د نوملیك له خپرولو څخه ډډه شوي او یوازي د هغو څو تنو نومونه یي اخیستي چي په دي تش په نامه جرګه کي يي د روس په ملاتړ ویناوي کړی دي (٤) .

همدا راز نجیب چي روسانو تر بیرك ښه روزلی و د خپلي ژبنۍ نرمي پالیسۍ د پرتوګ لپاره بیا هم د لويي جرګي په نامه د ١٣٦٦ کال د لیندۍ په اتمه نیټه (د ١٩٨٧ دسمبر) د خپلو مزدورانو یوه غونډه جوړه کړه چي د دي غونډي غړي هم د مزدور ګوند او اتحادیو غړي وو او له ملت نه دومره په تجرید کي وو چي حتی د غونډي تالار هم د مجاهدینو په محاصره کي و او د راکټونو ګولۍ یي پري واورولي حتی دا تش په نامه جرګه دومره پاشلي وه چي د مزدور ګوند غړو هم د تالار مخه کي یو د بل ویني وبهولي (٥) نوځکه د دي غونډي پریکړي هم د کمونستانو د نورو پریکړو غوندي بي نتیجي او بي پایښته وي او دا د کمونستانو یوه دسیسه وه چي د لويي جرګي تاریخي او ملي مؤسسه بدنامه او ناکامه کړي خو د افغانستان مسلمان ملت دوی ناکام او زبون کړل او د قدرت له څوکۍ نه یي د تیښتي لاره خوښه کړه اما متأسفانه د یوي لويي نړیوالي دسیسي له مخي په کابل کي په ١٣٧١ (١٩٩٢) کال د یوه ملي اسلامي حکومت پرځای یو داسي ائتلافي حکومت ټینګ شو چي کلیدي څوکۍ یي د کمونستانو او نژاد پالانو په لاس کي ولویدي او د افغانستان د ملت د هیلو په لاندي کولو سره یي بیا یوه غیرملي اداره جوړه کړه او د دي اداري د ټینګښت لپاره یي د ١٣٧١ کال (١٩٩٢) په لیندۍ کي یوه جرګه هم جوړه کړه خو د خلکو د لا

(c) ketabton.com: The Digital Library

غولولو لپاره يې د لويې جرګې پرځای د اهل حل وعقد د شوری نوم وركړ خو په حقيقت كې دا هم يوه نمايشي شوری وه چې ګڼ غړي يې د يوه ګوند وو او د يوه ګوندي حكومت د بقا لپاره يې په مصنوعي ډول راوستي وو او د ملت هيڅ ډول سيمه ييزه ، قومي او سياسي نماينده ګي يې نه كوله ، له همدې امله ائتلافي رژيم ونه كړای شول چې د دې جرګې د غړو مفصل نومليك نشر كړي او د ملت نماينده ګان يې وبولي (٦) .

په دې ترتيب موږ ويلای شو چې د لويې جرګې ټولنيز ارزښت په دې كې دی چې د افغاني ټولنې له عنعنه يي دموكراسۍ سره سم د هرې سيمې داسې كسان چې واقعاً اولس يې خپل نماينده وبولي پكې راغونډ كړای شي ، هغوی مخ ته پرتې ستونزې تربحث او څېړنې لاندې ونيسي او بيا د خپل هيواد د عيني او ذهني شرايطو په نظر كې نيولو سره داسې پريكړې وكړي چې د نظري پرځای عملي او د كاغذي پرځای تطبيقي وي او همداسې پريكړې كولای شي چې هيواد ، لكه څنګه چې پخوا څو څو ځل شوي له خطرناك حالت نه راوباسي او قانوني مسير ته يې واچوي او كه داسې ونه شي د زور او د تغلب حكومت ، نژادي او سيمه ييز حكومت ، يو ګوندي او تحميلي حكومت په هيڅ ډول نه چليږي او لكه په تاريخ كې چې ګورو په بد اوناوړه ډول را نسكوريږي .

پايليكونه :

١ - هوتكيان ، ٥١ مخ .

٢ - آقا بكف : خاطرات آقا بكف ، د داكتر حسين ابو ترابيان ژباړه ٧٣ مخ ، تهران ، ١٣٥٧ .

٣ - دهه‌ء قانون اساسی ، ٣٢ مخ .

٤ - لويه جرګه ، ١٣٦٤ ، كابل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ - افغان جهاد ، د افغانستان د جهاد د ثقافتي شورى دري میاشتنۍ خپرونه ، دوهمه ګڼه ، د ۱۳۶۶ کال وږى - لیندۍ ، د پینسلیك برخه .

۶ - د مجاهد جریدې د ۱۳۷۱ کال د مرغومي د ۲۸ ګڼې د ولایاتو او ګوندونو په شمیر یو جدول جوړ کړى چې ټول نماینده ګان یې ۹۸۳ ښودلي چې پکې یوازې ۳۶۲ تنه د جمعیت غړي دي ، د ننګرهار ولایت برخه نه ده پکې اخیستې او هم یې هغه نور غړي چې د رژیم له خوا پکې راغونډ شوي وو او تر ۵۰۰ تنو یې شمیر رسیده له دې احصائیې نه غورځولي دي تفصیل لپاره وګورئ : افغان جهاد ، شپږم کال ، دوهمه ګڼه ، د ۱۳۷۱ مرغومي - کب ، ۷۰ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

څپرکی

د جرګو قانوني پايه

د بشر د ژوندانه تکاملي پړاوونو ، ذهني ، فکري اوټولنيزې ودې ، د بشر د اداري لپاره د سياسي مؤسسو جوړښت او پيدايښت ورو - ورو په بشري ټولنو کې د حقوقو څېره روښانه کړه او د ې حقوقو د تأمين او تضمين لپاره د نړۍ په بيلا بيلو هيوادونو کې اساسي او مدني قوانينو سترګې وغړولې او د ټولنيز ژوند اړانه يې وټاکله . دولتونه ، پارلمانونه احزاب او ډلې هم د دې تکاملي بهير يوه برخه ده چې په ټولنو کې قانوني پايه ټينګوي او د ملتونو حقوق خوندي کوي .

په نړۍ کې کامياب حقوقي او قانوني نظامونه هغه دي چې د خپلو هيوادونو او ملتونو له غوښتنو ، اړتياوو او شرايطو سره رامنځ ته شوي وي او د تطبيق پراخه او ويړه ساحه ولري . انسان يو ټولنيز مخلوق دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د همدې ګڼو ټولنیزو رواني او مادي اړتیاوو له مخې یې له ډېرو لیرې او ناپیژندل شویو زمانو نه په تدریجي ډول ټولنه جوړه کړی او په ټولنه کې یې ژوند کړی ، له همدې امله فرد ټولنې ته دومره اړتیا لري ، لکه کب یې چې اوبو ته لري او له ټولنې نه د فرد بیلول د هغه له منځه وړلو مفهوم موندلی دی نو له دې کبله د دې اجتماعي نظم د ټینګښت لپاره حقوق ، حدود او قوانین ټاکل شوي دي (۱) .

د حقوقو او قوانینو په ټاکلو کې د ملتونو تجربې درنه ونډه لري او تر ډېره حده یې تطبیق شویو عملیو ته د حقوقو او قوانینو بڼه ورکړی او په تکرار سره دا تجربې نورې هم پخې شوې او لازم ترمیمونه پکې شوي دي .

د نړۍ تاریخونه په دوو دورو ویشل کیږي : قبل التاریخي او تاریخي دوره خو د افغانستان په تاریخ کې د قبل التاریخ او تاریخي دورې ټکونه لا تراوسه په واضح او مشخص ډول ټاکل شوي نه دي ځکه موږ یوه بله دوره هم لرو چې په هغې کې خط لا منځ ته نه و راغلی خو د ادبیاتو پنډ - پنډ ذخایر چې په شفاهي ډول ایجاد شوي وو خلکو د حافظې له لارې له یوه نسل نه بل نسل ته لیږدول ، دا دوره د افغانستان په تاریخ کې ډېره اوږده ، غني او له هنګامو ډکه دوره وه چې ګڼ داستانونه ، اسطورې ، سرودونه ، کورنۍ ، رزمي چارې او نور پکې رامنځ ته شول چې خاطرې یې د خط ترایجاد وروسته ضبطې شوي او ترننه را پاتی دي ، د دې نالیکلې دورې خاطرې چې د « نیمه تاریخي دورې » ، « اسطوره یې دورې » یا « داستاني او رزمي دورې » نوم ورکولای شو ډېرې ژورې ، پیاوړې او اساسي وی (۲) .

د ویدی ادبیاتو پر ایجاد سربیره هغه حقوقي او قانوني تجربې چې موږ یې اوس افغاني نرخونه او کودونه بولو هم له همدې وخت نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رانښلیدلي او د افغاني آریایي ټولنې د حقوقي او قانوني ژوند اړانه یې ټینګه کړې او ټولنیز مناسبات یې منظم کړي دي .

دې تجربو لا همهغه خپل شفاهي او غیر کتبي خصوصیت ساتلی او سینه په سینه رالیږدیدلی دي . جرګه هم له دې تجربو نه یوه تجربه ده چې د تاریخ په اوږده واټن کې یې تکاملي مزل کړی او تر نن پورې یې له خپل بشپړ ارزښت سره ځان رارسولی دی .

په افغاني ټولنه کې د جرګو قانوني او حقوق پایې همهغه کودونه او نرخونه دي چې په دې ټولنه کې یې تاریخي وده کړې او په خپله جرګه هم د دې حقوقي او قانوني عنعنوي نظام یو جزء او برخه ده .

د همدې پخې قانوني او حقوقي پایې درلودلو جرګه په افغاني ټولنه کې د یوې لوړې مرجع په حیث وړاندې کړی او د دې عیني او عملي قوانینو د تطبیق واك او صلاحیت یې ورسپارلی دی .

د جرګې پریکړې کاغذي نه ، بلکه عملي وي ځکه چې د اولس د مخورو او سترګورو کسانو د پیړیو - پیړیو تجربې یې مخې ته پرتې وي او همهغه تجربه شوی او عملي شوې تجربې یو ځل بیا د خلکو په منځ کې پلې کوي .

مثلاً په ټولنه کې شوې پېښې ، جرایم او شخړې تاریخي سوابق لري او د هغې د حل لپاره تجربه شوی نسخې په شفاهي ډول را پاتی دي او جرګه د هغې له مخې پریکړه کوي او خپل قرار صادروي .

جرګه د خپلو پریکړو د تطبیق او عملي کولو لپاره په کاغذ لیکنې نه کوي ، لاسلیکونه او د ګوتو نخښې نه اخلي ، بلکه تر پریکړې وړاندې له جانبینو نه درانه مادي تضمینونه ترلاسه کوي او دواړه اړخونه مکلفوي چې په اخلاقي توګه دا پریکړې ومني او که احیاناً غاړه ترې وغړوله شي پر ټاکل شوی سزا سربیره د پریکړې د نه منلو پړه او ورسره

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوره ترلې سزا هم پرې راځي .

په افغاني نرخونو کې خون يوازې د قتل او وژلو معنی نه لري ، بلکه ډېر داسې کارونه چې انسان معناً او شکلاً بدرنګوي د قانوني او حقوقي څېړنې په وخت کې په خون شمېرل کېږي او مقابل لوري به د بشپړ خون په اندازه تاوان زغمي . مثلاً که څوك د يوه سړي دواړه سترګې وباسي د پوره خون پور پرې راځي ، همدا راز غوږونه ، ژبه ، او شونډې غوڅول ، يا د مخې غاښونه ماتول هر يو د يوه خون پور لري ، که دواړه لاسونه له بندونو نه غوڅ کړای شي د يوه خون پور لري ، له بند نه غوڅې شوې پښې هم همداسې دي خو که يوه پښه يا يو لاس له ولي او ورون نه غوڅ کړای شي هر يو د يوه خون پور لري او که له بند نه يو لاس يا يوه پښه غوڅ شي په نيم خون شمېرل کېږي په همدې ترتيب ټول جرايم دړواخلي (۳) .

دا قوانين او حقوقي تعاملات په کلي توګه د زمانو د تجربو په اوږدو کې رامنځ ته شوي چې جزيي توپيرونه يې د سيمو او ځايونو تابع دي او له خپل ټول جامعيت سره په ناليکلی توګه خوله په خوله له يوه نسل نه بل نسل ته راليږدي او لکه څنګه چې اولسي سندرې د اولس د ادبي تجربو په توګه خوله په خوله راليږدي همداسې دا قانوني او حقوقي تعاملات د اولس د اجتماعي او حقوقي تجربو په حيث را انتقالېږي .

په افغاني ټولنه کې د دې حقوقي او قانوني کودونو موجوديت دومره ارزښتمن دی چې د تاريخ په اوږدو کې يې په هېواد کې د کمزورو حکومتونو او حتی د بې حکومتۍ په دوره کې هم د ټولنې امنيت ، نظم او دسپلين خوندي ساتلی او د اولس حقوقي او قانوني ارزښتونه يې خوندي کړي دي ، دا کودونه او نرخونه همدا اوس هم زموږ پر ټولنه حاکم دي او د اوږدو کلونو له مسلطو ګډوډيو او د ګڼو بهرنيو او کورنيو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښمنانو له توطئو او تباه کوونکو عملیاتو سره – سره یې په عمومي توګه د هیواد وحدت او د ملت ذات البیني مناسبات خوندي ساتلي دي .

په نتیجه کې ویلای شو چې جرګه په افغاني ټولنه کې ژوره قانوني پایه لري او زموږ د ټولو اجتماعي ګروهیو د له منځه وړلو او د ستونزو د حل یوازینۍ مجربه نسخه همدا جرګه ده او تر څو چې ملي او بین المللي جوامع د جرګې امن پالې لمنې ته پناه ور نه وړي ترهغې به بله هیڅ نسخه کامیابه نه شي ، بلکه د پردو نسخو په رامنځ ته کولو اوتطبیقولو سره به زموږ ستونزې او کړاوونه لا پسې زیات او دوامدار شي او د یوه ناولي ناسور بڼه به غوره کړي .

د تاریخ په اوږدو کې د افغاني ټولنې او افرادو متقابلو اغیزو د جرګې داسې نتیجې پلی کړې دي چې ډیر ژر یې قانوني پایه موندلې او په حکمي ډول عملي شوی دي .

پایلیکونه :

۱ – محمد عالیخانی ، داکتر : حقوق اساسی ، ۱۰ مخ ، ایران ، تهران ، ۱۳۷۳ ، د ستان له خپرونو څخه .

۲ – کُهزاد ، ارواښاد استاد احمد علی : افغانستان در پرتو تاریخ ۲۲ مخ ، د کتاب چاپولو مؤسسه ، ۱۳٤٦ ، کابل .

۳ – د تفصیل لپاره وګورئ : پژواك ، استاد عبدالرحمن ، « تعاملات حقوقیه وجزائیهء ملی » سالنامهء کابل ، ۱۳۱۸ ، له ۳٤۲ – ۳۵۸ مخونو پورې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(٤)

څپرکی

د جرګو رواني اغیزه

انسان د خپل عقل او شعور له امله یو داسې مخلوق دی چې ګڼ معنوي اړخونه لري او ګڼې رواني ځانګړنې خدای (ج) پرې لورولی دي ، له دې سره انسان یو ټولنیز او اجتماعي مخلوق هم دی نو د خپل ژوند له آغاز سره یې د انساني ټولنې بنسټ هم ایښی دی . د فرد او ټولنې متقابلو اغیزو او مناسباتو انساني ټولنې ته په کل کې یوه خاصه روحیه وربخښلې او د انسان توکم د بیلا بیلو ملتونو د ویش له مخې هر ملت د ځانګړې ملي روحی خاوند شوی او د خپلې جغرافیې ، خپل کلتور ، خپلو ګټو او خپل تاریخ په غیز کې یې د خپلې ملي روحیې خپل رنګ ساتلی دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یوه ملت د ملي روحیې په ځانګړې کولو او پیاوړي کولو کې د کلتور لوی لاس دی چې د دې ملت د تاریخ په اوږدو کې شکل نیسي ، خپله ځانګړې بڼه تثبیتوي او خپلې ټولنې ته ځانګړی رواني تشخص ورکوي .

افغاني ټولنه چې د خپل ملي تاریخ په اوږده بهیر کې قالب بندي شوی او د خپلو افرادو د اوږدو تجربو په رڼا کې یې یو ملي کلتور رامنځ ته شوی د یوې خاصې ملي روحیې او ملي تشخص خاونده ده او ځانګړې خصایص او اوصاف لري .

له همدې امله افغاني ټولنپوهنه او د افغانستان د خلکو د ټولنیزو ځانګړنو او صفاتو څېړنه د تاریخ ، جغرافیې ، اقتصاد ، نژادونو ، ژبو ، عقیدو او د دې ټولنې د اوسیدونکو د اجتماعي دریځونو او روحي مسلکونو په نظر کې نیولو سره او د دې ټولنې د پېژندګلوی پاخه بنسټونه ژورو ، دقیقو او عمیقو څېړنو ته اړه لري او دا په خپله دومره پراخه او ویړ بحثونه دي چې د افغانستان « چې د مدنیتونو او فرهنګونو څلور لارې دی » د څلور زره کلن تاریخ په اوږدو کې اوږدو او پلنو څېړنو ته ضرورت لري او بیا هلته کیدای شي چې د دې هیواد د اوسیدونکو لپاره د هضم وړ سیاسي لاره وټاکله شي (۱) .

د افغاني کلتور یوه مهمه برخه هغه افغاني کودونه او نرخونه هم دي چې زموږ د ټولنې د افرادو اړتیاوو او غوښتنو رامنځ ته کړي او د دوی له ټولنیزو مناسباتو ، فرهنګي اړیکو ، اقتصادي اقتضاآتو او اجتماعي روحیې څخه زیږیدلي دي او د دې په لړ کې مو ، لکه څنګه چې مخکې وویل یوه هم جرګه ده چې پر افغاني ټولنه یې خپله ژوره، رواني اغیزه ساتلې او د تاریخ په اوږدو کې یې مثبت نتایج ورکړي او د هیواد لپاره یې د نجات د فرشتې بڼه غوره کړې ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر افغاني ټولنه د جرګې همدا رواني اغيزه وه چې افغاني ټولنه يې د نړۍ تر ټولو هيوادونو وړاندې دموکراسی او د ملي حکومت نعمت ته ورسوله . ميرويس نيکه وکړای شول چې د جرګو په سيوري کې په ۱۷۰۷ م کال د افغانستان په يوه برخه کې ملي حکومت جوړ کړي (۲) سره له دې چې نړۍ ته ملي حکومت تر دې نيږدې ۸۲ کاله وروسته په ۱۷۸۹ م کال د فرانسې لوی اوښتون وروباخښه (۳) .

په دې توګه په ټينګه ويلای شو چې د افغاني ټولنې د سياسي او ملي شعور د پروسې په ګړندي کولو کې لويه جرګه يوه لويه وسيله وه او جرګه زموږ پر ټولنه ژوره او تاريخي رواني اغيزه لري او دا زموږ د ملت د ملي روحيې د پياوړتيا او د ملي ارادې د اظهار يوه معقوله او مجربه وسيله ده او زموږ د ملت په اروا کې يې داسې نفوذ کړی چې نه منل يې د ملي جُرم معادل او انډول دي .

موږ چې په خپل تاريخ کې سفر وکړو نو زموږ ستونزې هغه وخت زياتې او حادې شوی چې د جرګې اصل شا ته اچول شوی او د واك وږيو يا د نورو په لومو ترلو واکمنانو د « ملي سلا » پرځای د پردو له وسلې نه کار اخيستی دی ، زموږ موجوده ستونزې د همداسې يوه حالت مولود دي ، روسانو غوښتل چې په افغانستان کې د جرګو پرځای د خپلو ګوډاګيانو په وسيله د خپلو کمونستي تجربو په نتيجه کې ترلاسه شوی شورايي سيستم پلی کړي خو د افغانستان خلکو په قاطعيت رد کړ او په ملي قيام يې مقابله ورسره وکړه خو روسان او کمونستان مجبور شول چې بيرته جرګې ته رجوع وکړي خو د واقعاً ملي جرګې د جوړولو وخت او شرايط يې له لاسه ورکړي وو ، همهغه و چې نتيجه يې سقوط او رسوايي شوه .

د کمونستانو ترسقوط وروسته د کابل ائتلافي حکومت چې د

کمونستانو په مرسته جوړ شوی و او ظاهراً یې یو اسلامي روپوش درلود ، د خپل تظاهر د ساتلو لپاره د اهل حل وعقد د شورى پردي او ناآشنا ماډل ته لاس وغځاوه او د ۱۹۹۲ کال په دسمبر کې یې په دې نامه یوه غونډه جوړه کړه (٤) خو په عمل کې یې دله تش په نامه جرګو سره کوم توپیر نه درلود او لکه څنګه چې هغه ملت ردې کړې وې همداسې یې دا تش په نوم شورى هم رده او تحریم کړه .

افغاني جرګو ته د رواني اغیز ترڅنګ کله - کله روحاني اغیز هم حاصل وي چې دا یې پر ټولنه رواني اغیز نور هم زیاتوي ، د لویانو او ولیانو زیارتونه د مسلمانانو لپاره مقدس او د درناوی وړ مراکز دي ، د همدې تقدس له امله کله - کله دا هڅه هم شوې چې جرګې د مشهورو زیارتونو په محوطو کې راوبللی شي ، لکه د کندهار د شیر سُرخ د مزار جرګه ، د کابل د مجاهدینو هغه جرګه چې د کابل د عاشقانو او عارفانو په زیارت کې یې کړې وه ، یا هم د اتحاد [illegible] د [illegible] صاحب په زیارت کې شوې وه (٥) .

په نتیجه کې ویلای شو چې جرګه د افغاني ټولنې د ملي تفاهم یوازینۍ مجربه نسخه ده ، زموږ پر ملت او ټولنه ژور رواني او روحاني اغیز لري او زموږ د سیاسي ژوند ټولې غوټې د جرګې پیاوړې ګوتې پرانستلی شي :

د لمانځه ترقضا ګرانه دا قضا ده
چې قضا شي د څلورو مصلحت (٦)

پاڼلیکونه :

۱ - حبیبي ، علامه عبدالحی : جنبش مشروطیت در افغانستان ، ۱۸۹ مخ ، ۱۹۹۵ ، د سازمان مهاجرین مسلمان افغانستان خپرونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ - وګوري د همدې اثر د لومړي څپرکي دريمه جرګه .

۳ - فرهنګ جديد سياسي ، ۲۱ مخ .

٤ - تفصيل د افغان جهاد د ۱۳۷۱ کال د مرغومي - کب په ګڼه کې وګورئ !

۵ - د تفصيل لپاره وګورئ د دې اثر لومړی څپرکی ؛ ٤ ، ۵ ، ۱۰ نومره جرګې .

٦ - خوشحال خان خټک : د خوشحال خټک کليات ، دوهم ټوک ، ۱۳ مخ د افغانستان د علومو اکيډمي ، ۱۳٦۹ .

PROPERTY OF ACKU 4904

(c) ketabton.com: The Digital Library

B
4.52
RAF
4904

Serise No: 85-

Psychological and Social Values of Afghani Jirgas (Assemblies)

By

Habibullah Rafi

Published

By

The Writers Union of Free Afghanistan (WUFA)

Peshawar 1995-
Copies 2000-

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library